

ÜÇ TARZ-I SİYASET

YUSUF AKÇURA

ÖNSÖZ

Ord. Prof. ENVER ZİYA KARAL

Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğunun son yirmi yılında, Türkçülük savaşına katılanlar arasında yer almıştır. Cumhuriyet devrinde de bu yerini korumuştur. Yaşamı dalgalı ama başarılı geçmiştir. Siyasal çalışmaları, yazarlığı, özellikle siyâset ve tarih konuları üzerine düşünceleri ile kültür hayatımızda canlılığı sürecek olan bir etki yapmıştır. Bu etkiyi belirtmek için kaleme alınmış olan bu yazı iki bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümde Akçura'nın kısa bir biyografisi verilecektir. İkinci bölümü ise "Üç Tarz-ı Siyâset" adlı yazısı ile bu yazı hakkında yapılan eleştirilere dair olacaktır.

Yusuf, 1876 yılının aralık ayının ikinci gününde, Volga suyu kıyısında Simbir kentinde dünyaya gelmiştir. Ailesi varlıklı idi. Babası Hasan Bey Akçura fabrikatör idi. Anası Bibi Banu Hatun, Kazan'ın tanınmış ailelerinden Hasanoğullarındandı. Amcalarından İbrahim Akçura, Türk dili ve edebiyatı konularında geniş bilgi sahibi idi. Türkçülük çalışmalarında, sonraları ün kazanacak olan, İsmail Gaspirinski eniştesi idi.

Böyle bir aile ortamından gelmesi, Yusuf'u rahat bir çocukluk yaşamı için aday göstermekte idi. Oysaki hiç de öyle olmadı. İki yaşını bitirmeden babası öldü. Anası çuha fabrikalarını iyi yönetemedi, işleri moral yıpratıcı düzeyde bozulunca Banu Hatun Yusuf ile İstanbul'a göçermek zorunda Kaldı.

Volga kıyılarından Boğaziçi sahillerine geldiği sıralarda Yusuf yedi yaşlarında bir çocuktu. Sarı saçlı idi. Yüzünün hatları ince, bakışları çoğu çocuklarınki gibi canlı ve tatlı idi. Gelişmekte olan karakteri gelecek için ümit verici idi. Yusuf, normal denecek bir ilk ve orta öğrenim gördükten sonra Harp Okuluna girdi, çalışkanlığı ile dikkati çekti. 1897 de kurmay sınıfına geçmeyi başardı. Çoğu kurmay adaylarının Abdülhamit istibdadına karşı duyduğu nefreti o da duymakta idi. Özgürlük üzerine yazılmış, okunması yasak edilmiş yazıları gizlice okumakta idi. Bir kez tutuklandı ise de bağışlandı. İkinci kez tutuklandığında, harp divanına verilerek yargılandı, askerlik mesleğinden çıkarılarak Ferid (Tek) ile birlikte Trablusgarb'a sürgün edildi.

Yusuf Akçora, uzun süre sürgün hayatı

yaşamadı, bir kolayını bularak arkadaşı Ferid (Tek) ile birlikte bir Maltız kayığı ile Avrupa yakasına kaçmayı başardı. Paris'e geldi. Askerlikten başka bir yükseköğrenim seçmek gereğini anlıyordu. İstemediği ve düşünmediği halde siyâset yoluna atılmıştı. Serbest Siyasal Bilgiler Okuluna girdi. 1902 yılında, bu okulda, öğrenimini başarı ile bitirdi. Yusuf'u artık Paris'te tutan bir şey kalmamıştı. Türkiye'ye dönmesi yasaklanmış olduğu için Rusya'ya, amcasının yanına döndü. Bu dönüş Yusuf'un yaşamında bir dönüm noktası olabilirdi. Amcası çok zengindi, fabrikaları vardı, çocuğu olmadığı için Yusuf'u kendisine mirasçı yapmak istedi. Ona sermayeyi yöneltmek ve üretmek yollarını öğretmeye koyuldu. Yusuf, dimağında kaynaşan ulusçuluğa ilişkin sorunları geriye iterek, kendisini iş hayatına vermeye çalıştı. Defterler arasına gömülmeye, işçiler arasına karışmaya hatta mal sürümü sağlamak için, panayırları dolaşmaya başladı. Ne var ki, servet kazanmak onun eğilimine uymuyordu. Kimilerinin çok kazanması için, başkalarının çok kaybetmesi gerektiğini anlamakla zihni bulanıyordu. Geceleri fabrikalarda çalıştırılan

kız ve erkek çocukların durumu yüreğini dağlıyordu. Amca ile yeğen arasında servete karşı beliren bu değişik görüş, çözümü olanaksız bir anlaşmazlığa yol açtı ve ayrılık ile sonuçlandı.

Amcasını milyonları ile haşhaşa bırakan Yusuf, yüreği rahat, düşüncesi bağımsız Kazan'a geliyor. Mahmudiye medresesinde tarih ve coğrafya öğretmenliğine başlıyor. Bir yandan da Kazan Muhbiri Gazetesi'ni çıkarıyor. Rusya dışında, Abdülhamit istibdadına karşı çalışan Genç Türkler ile ilişki kuruyor. Mısır'da yayımlanan Türk adlı gazeteye "Üç Tarz-ı Siyâset" adlı yazısını, buradan gönderecektir.

1908 yılında İkinci Meşrutiyetin duyurulması üzerine Yusuf, İstanbul'a geliyor. Hayatında yeni bir çalışma devresi başlıyor. Önceleri siyasal faaliyetleri nedeniyle kovulmuş olduğu Harp Okulu'na siyasal tarih öğretmeni atanıyor. Aynı yılda Türk illerini ve kavimlerini tanıtmak amacıyla, "Türk Derneği" adiyle bir cemiyet ve bir dergi kurucuları arasındadır.

1911 yılında, Yusuf'u, Darülfünun (Üniversite) da Siyasal Tarih Profesörü ve Türk

Yurdu Dergisi'nin ikinci, sonrada birinci müdürü görüyoruz.

1912 de Türklerin ulusal eğitimini ve ekonomik düzeyini yükseltmek için açılan Türk Ocağı kurucuları arasındadır.

Genel Savaş'ta görev ile Rusya'ya gönderiliyor. Türk Bağımsızlık Savaşı başlayınca Anadolu'ya geçiyor. TBMM mebusu seçiliyor; Dış İşleri Encümeninde çalışıyor. Yazarlık da yapıyor. Ankara Hukuk Okulunda öğretim üyeliğine atanıyor. 1932 de Atatürk'ün uygun görmesiyle Birinci Türk Tarihi Kongresine Başkanlık ediyor. İki yıl sonra, mebusluğu üzerinde kalmak üzere, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Profesörlüğüne de atanıyor. Bu arada yine Atatürk'ün uygun görmesiyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı da yapmıştır.

Yusuf'un, yaşamı boyunca, yayınlamış olduğu makale ve yazıları üç bölüme ayrılabilir:

1. Genel Türk tarihi, özellikle, Türkçülüğe ilişkin yapıtlar.

2. Osmanlı tarihi konusundaki yapıtlar.

3. Avrupa'nın Yakınçağ Tarihi'nin siyasal,

sosyal ve ekonomik konularıyla ilgili yazıları.

Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere, Yusuf'un entelektüel yaşamının mihveri tarihtir. Tarih yazarlığını ve Tarih Öğretim Üyeliğini birlikte yürütmüştür. Devrinde tarihin neye yaradığı konusu Avrupa'da henüz çözülmüş değildi.

Kimi tarihçiler, tarihin bağımsızlığına bir sınır çizmiş olmamak için, tarihten edilecek istifadeler konusunda fikirlerini açıklamaktan çekinmişlerdir. Yusuf'a gelince o, tarih tarih içindir, başka bir deyimle tarih, matematik ilimlerinde olduğu gibi, soyut gerçekler aramak içindir ilkesini kabul etmiyor. Tarihten istifade edilmez kanısında olanlara karşı, düşüncesi şudur:

"Tarihi, hayatta kendisinden faydalanılmayan kimi soyut gerçekleri öğrenmek için tetkik etmiyoruz. Tarih, bağlı bulunduğumuz insan toplumunun belli zaman ve alanda çıkarını sağlayacak bilgi, düşünce ve duygu verebileceği için önemlidir". Yusuf'un Türkçülüğünün temelinde ve amacında tarihin anlamına ilişkin bu düşünce egemendir '

Yusuf'un Türkçülüğünün, üç ortamda

geliştiği görülmektedir. İstanbul'da, Rusya'da ve Fransa'da.. İstanbul'daki ortam üzerine sonraları kendi kaleminden çıkan ve Türk Yılı'nda yayınlanan biyografisinde, şu sözleri dikkati çekicidir: "Akçura oğlu Yusuf'un biraz şuurlu Türkçülüğü Harp Okulu sıralarında başlar. O zamanlar, Yunan savaşı öncesinde, Necip Asım Beylerin, Veled Çelebi Efendilerin, Tahir Beylerin Türkçülüğe ilişkin yazıları yayınlanmakta idi. İsmail Gaspirinski'nin Tercüman'ı da bir aralık İstanbul'a gelip dağıtılıyordu. Akçuraoğlu'nun bu yazılardan etkilenmiş olduğu kesindir".

Yusuf'un Rusya ortamından almış olduğu etkinin duygusal ve fikirsel yönleri olduğu anlaşılmaktadır. Harp Okulu öğrenciliği sıralarında, tatil aylarını geçirmek üzere, Rusya'ya gittiğini söyler. Orada Orta Asya Türklüğü ile temasa gelir, Başkırdistan bozkırlarında dolaşır, çadır hayatı yaşar; kımız içer. Sözün kısası, kuzey Türklüğünün sosyal yaşamını, düşünce akımlarını inceler. Aynı zamanda, ünlü Türk bilginleri ile de görüşür. Yusuf'un bu temaslarından edindiği fikir şudur: Osmanlı Türk aydınları, Osmanlı İmparatorluğu

dışındaki Türklerin (Kuzey Türkleri) genellikle, dil ve tarih konularıyla ilgilenmektedir. Yusuf, bunu yetersiz görmekte, çağdaş fikir akımlarının ve bu akımların önderlerinin de bilinmesini gerekli bulmaktadır. Böylece, Osmanlı Türklüğü ile Kuzey Türklüğü arasında bir duygu ve düşünce köprüsünün kurulmasını istemektedir. Bu nedenledir ki, henüz Harp Okulunu bitirmeden, Şebabettin El-Mercani'nin hayat hikâyesini yazıyor ve 1897 de İstanbul'da Malumat Dergisi'nde yayımlıyor. Mercani, Kazan'da dinde reform ve ulusal uyanış akımının önderidir. Müslümanlıktan başka bir değer bulunduğunu bilmeyen Kazanlılara, sert bir dil ile bir de ulus kavramının var olduğunu öğretmeye çalışmaktadır. Mercani makalesi, Yusuf'un yayımlanan ilk yazısıdır.

Yusuf'un Türkçülük konusunda gelişip olgunlaşması, doğrultusunu bulması, Paris ortamında gerçekleşmiştir. Onun Paris'e geldiği sıralarda, XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük devrimlerin meydana çıkarmış olduğu tezatlar, keskinleşmiş şiddetli bir çatışma devresine girmiştir. Fransa, daha doğrusu Paris bu konuların fikir

harmanı haline gelmiştir. Yalnız Fransızlar değil, yabancılar bile düşüncelerini açıklayabiliyorlar. Kapitalizm, emperyalizm, sömürgeciliği yücelten akımlar yanında sosyalizm, komünizm, hatta anarşizm gibi fikir akımları sürüp gitmektedir. Ulusçuluk bakımından da Avrupa yeni bir aşamaya girmiştir. Avrupa haritasında küçük devletler yer almaya devam etmekle beraber Gobineau'nun ortaya atmış olduğu ırklar varsayımına dayanan büyük ulusal devletler kurma fikri şişmanlıyordu. Almanlar Pancermanizm, Ruslar Panislavizm ile en büyüklük yarışına girmişlerdi. Bunların yanında bir Panlatinizm hatta bir de Panamerikanizm geliştirmek gibi, tüm uydurma bir düşünce emeklemekte idi.

Bu fikir furyası arasında Osmanlılık ne olacaktı? Bu terimin anlamı, çağdaş anlamda ne ırk, ne ulus ne de tam olarak ümmet değildi. Yusuf, Paris'e geldiğinin ilk aylarında bir şaşkınlık devresi geçirdi. Büyük bir kentte yolunu şaşırmış gibi idi. Ona izleyeceği doğrultuyu gösteren, kendisi gibi bir Türk milliyetçisi oldu; Doktor Şerafettin Mağmumi, özetle, şunları söylemişti: Osmanlılık fikri çürüktür,

çeşitli toplulukların uzlaştırılması olanağı kalmamıştır. Türk ulusseverliği dışında, kurtarıcı hiçbir fikir yoktur. Yusuf'un dimağı bu düşünceye açıktı. Serbest Siyasal Bilgiler Okulunda dinlediği öğretim üyeleri de bu düşünceyi berraklaştıran, sistemleştiren ve dolayısıyla destekleyen kimselerdi. Yusuf, bu öğretim üyelerini, ciddi yurtseverler, diye vasıflandırır, onları sahalarında uzman tanır, kendilerinden feyz almış olduğunu söyler:

Albert Sorel, Yakınçağ tarihinin dokusuna ulusçuluğun egemen olduğunu anlatmaktadır. Brentano, tarih olaylarının akışında ekonomik etkenlerin üstünlüğünü kabul etmektedir. Boutmy siyasal ve sosyal örgütlerin gelişmesi ile ulusların psikolojisi arasında sıkı bir bağıntının sürüp gittiği tezinin savunucusudur. Yusuf, Serbest Siyasal Bilgiler Okulunu, doğuya ancak kimi kırıntıları gelebilen, siyasal ve sosyal fikirlerin kaynaklarından biri sayar. ilme susamış gençlerin bu kaynaktan kana kana içebildiklerine inanır.

Yusuf'un yazarlığı İstanbul'da Harp Okulu öğrenciliği sırasında başlamıştı. Paris'te sözü geçen

okulu bitirmeyi beklemeden bu yazarlığa devam etti. Ahmet Rıza'nın çıkarmakta olduğu Meşveret Gazetesi'ne tarih konuları üzerine makaleler yazdı. Fransız tarihçilerinden A. Malet ile Debidur'un Osmanlı tarihi üzerindeki çarpık düşüncelerini eleştirdi. Bütün bu yayımlarda, iki husus dikkati çekmektedir. Birincisi Yusuf'un "Osmanlı Milleti" deyimini kullanmaktan çekinmiş olmasıdır. İkincisi de Osmanlı Devletinin kalkınması için yönetim biçiminin değişmesini yeterli görmemesi, Osmanlı toplumu için geniş çapta bir devrime ihtiyaç göstermesidir.

Yusuf'un yazarlığı konusunda, okuldan diploma almak için savunmuş olduğu : "Osmanlı Devleti Örgütleri Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı tezine de işaret edilmelidir. Tezin önemi şu noktalarda belirmektedir. Bir Türk yazarı, ilk kez, Fransızca olarak, bu konuda olayları örgütlerle açıklamaya çalışmıştır; açıklamasında sıkı bir eleştiri yöntemi kullanmıştır; tezin sonunda pratik bir sonuca varmıştır. "Genç Türklerin uğrunda çalıştıkları Osmanlı milleti oluşturma hareketi, boş bir girişimdir. Tek çıkar yol ulusçuluktur". Yusuf bir

yıl sonra, Osmanlı Devleti için tutulacak siyasal mesleğin ne olduğunu göstermek için ünlü "Üç Tarz-ı Siyâset" adlı yazıyı yayımlamıştır.

"Üç Tarz-ı Siyâset" tez karakteri taşıyan büyük bir makaledir. Rusya'da yazılmış, Mısır'da Abdülhamit istibdadına karşı savaşan Türk Gazetesi'nin 24-34 üncü sayılarında yayımlanmıştır. Bundan sonra, Mısır'da ve İstanbul'da olmak üzere iki kez basılmıştır. İstanbul baskısı 1327 (1912) tarihlidir, Yusuf'un makalesinden başka, Ali Kemal'in buna bir eleştiri yazısıyla, Yusuf'un arkadaşı Ferit (Tek)'in Ali Kemal'e cevap niteliğinde bir mektubunu kapsamaktadır.

"Üç Tarz-ı Siyâset"te Yusuf'un üzerinde durmuş olduğu ana konular sırasıyla şöyledir:

1. Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek,
2. İslâmcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak;
3. Irka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek.

Yusuf, bu üç fikir akımına, Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük adını verdiği gibi, bazen de

üç meslek-i siyasî de demektedir. Bunlardan her birinin nitelik, gelişme ve yararları üzerinde durur, ayrıca hangisinin izlenmekte olduğunu veya izlenebileceğini inceler. Yusuf, sözü edilen üç siyasal mesleği batı çıkışlı sayar, her birine egemen olan ana fikirler şöyledir:

Osmanlılık: Yeni anlamda bir Osmanlı milleti oluşturmaktır. Bunun için cins, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı halkları, haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirilecektir. Böylece ve ortak bir vatan kavramı etrafında Amerikan ulusu gibi, bir Osmanlı ulusu oluşturulacaktır. Osmanlı ulusunu yaşatmanın tek amacı, İmparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak, mevcut sınırlarını korumaktan ibaret olacaktı. Yusuf'a göre Osmanlılık fikir ve eylemi, Fransa'nın liberal milliyet anlayışına göre II. Mahmut devrinde başlamıştır. Abdülmecid devrinde geliştirilmiş, Ali ve Fuad Paşalar zamanında en yüksek düzeye ulaşmıştı. Fransa'nın 1870-71 de Prusya'ya yenilmesi üzerine, batıda ırka dayalı milliyet anlayışının gelişmeye başlaması üzerine öneminden kaybetmeye başlamıştı

Yusuf, Osmanlı milletini oluşturmanın Osmanlı Devleti için yararlı olacağı kanısındadır. Ne var ki böyle bir eylemde çeşitli sakıncalarla olanaksız görmektedir. Sınırların korunmasını, devlet için yeterli bir amaç saymamaktadır. İmparatorluk halklarının örgütlenip bir millet haline getirilmesinde, devletin kurucuları ve yöneticisi olan Türkler eriyip gidecek, egemenlik Arap çoğunluğuna geçecektir. Yusuf, Osmanlı topluluklarının birbirleriyle kaynaşmayı istemeyeceklerini de öngörmektedir. Hatta böyle bir denemeye Rusya'nın siyasal ve mezhepsel nedenlerle; bir bölüm Avrupa kamuoyunun dinsel sebeplerle direneceğine inanmaktadır. Bütün bu kanıtlara dayanarak Osmanlılık konusunda Yusuf'un vardığı sonuç aynen şudur : "Zannımca artık Osmanlı milleti meydana getirmekle uğraşmak boş bir yorgunluktur".

İslâmcılık: Dünyadaki Müslümanlardan bir İslâm birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemidir. Yusuf'a göre bu fikir de Osmanlılık gibi, Avrupa çıkışlıdır. Osmanlı İmparatorluğunda, Osmanlılık fikrinin zayıflaması üzerine, Abdülaziz devrinde

başlamıştır. Avrupa siyâset yazarları buna Panislamizm de demişlerdir. Abdülhamit Panislamizm'i fikir halinden eylem durumuna getirmiştir. Sarayda, toplum hayatında, eğitimde ve dış siyâsette İslâmcılığa yer verilmiştir. Ayrıca Müslüman memleketlerinde de geniş bir Panislamcı propagandaya girişilmiştir.

Yusuf, İslâmcılığı azametli bir tasarı olarak görür. Gerçekleştirilmesi yolunda rastlanacak güçlükleri şu noktalar etrafında toplar: Tanzimat'ın Osmanlı toplulukları arasında yaymayı amaç tuttuğu siyasal ve hukuksal eşitlik artık söz konusu olmayacaktır. Bu yönden Osmanlı uyrukları arasında düşmanlıklar bile başlayacaktır. Hatta Türkler arasında dinsel ve mezhepsel geçimsizlikler çoğalabilecektir. Müslüman tebaaya sahip büyük devletler de bu tasarının gerçekleşmesine engel olmaya çalışacaklardır.

Bu olumsuz etkenlere karşıt, İslâmcılığı kolaylaştırıcı etkenleri de Yusuf şöyle işaret eder: Osmanlı memleketlerinde din esasına dayanan güçlü bir Müslüman birliği kurulacaktır. Bu, dünyadaki Müslümanların halife etrafında

toplanması için sağlam bir zemin hazırlayacaktı. Yusuf, Müslümanlıkta din ile devletin bir bütün olarak kabul edilmiş olmasını, Kur'an'ın ana kanun niteliği taşımasını, Arapçanın din dili, hatta bir dereceye kadar ilim dili yerini tutmasını, Halife'nin Müslümanlarca imam kabul edilmekte olmasını, İslâmcılığı kolaylaştırıcı etkenler arasında görmektedir. Yusuf, İslâmcılık siyâseti üzerine sıraladığı olumlu etkenler ağır basmakla beraber, bu siyâset için öncelik tanımıyor. Müslüman birliğinin meydana getirilmesinin uzun zamana bağlı bir iş olduğunu işaret etmekle yetiniyor.

Türkçülük: Türkçülük, Yusuf'un tezinin son bölümüdür. Buna "Tevhid-i Etrak", "Türklük" veya "Türk milliyet-i siyasîyesi" dediği de oluyor. Bu konudaki düşünceleri özetle şöyledir: "Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğunda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra, Asya kıtasıyla Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir.

Türk birliği fikri çok yenidir. Tarihte örneği yoktur. Ne Osmanlılar devrinde, ne de daha önce izine rastlanmamaktadır. İstanbul'da son yıllarda Türk milliyeti yanlısı kurulan bir merkez var ise de bunun çalışmaları siyasal olmaktan çok bilimseldir. Osmanlı Devleti dışında çeşitli memleketlerdeki Türkler arasında da bu siyasal Türkçülük ya yoktur, ya da Rusya Türkleri arasında olduğu gibi belirsizdir. Türk birliğinde en büyük rolü Osmanlı Devleti oynayacaktır. Bu rol, Japonya'nın sarılar âleminde oynamakta olduğu rolün, beyazlar arasında benzeri olacaktır.

Türk birliğinin sağlayacağı bu yararlar yanında kimi zararları olması da doğaldır. Özellikle Osmanlı halkından Türk olup da Müslüman olmayan ve Türkleştirilmesine olanak bulunmayan topluluklar Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak isteyeceklerdir. Hatta yoğun Türk halkına sahip olan Rusya'nın da Türk birliğine engel olmak isteyeceği aşikârdır. Bütün bu engellere ve Türklerden çoğunun geçmişlerini unutmuş olmalarına rağmen Türklerin büyük bir kısmının Müslüman oluşu Türk milliyetinin teşekkülünde

önemli bir etken olacaktır"

Yusuf, "Üç Tarz-ı Siyâset" üzerinde düşüncelerini şöyle bir sonuca vardırmaktadır : "Osmanlı milleti yaratmak, kimi yararlar kapsamakta ise de, eylem dışıdır. Müslüman birliği veya Türk birliğine yönelen siyâset, Osmanlı Devleti için aynı çıkarları ve sakıncaları kapsamaktadır. Eylem yönünden de aynı kolaylık ve güçlük vardır, denilebilir. Böyle bir durumda İslâmlık ve Türklük siyâsetlerinden hangisi yürütülmelidir?" Yusuf'un tezi, bu soru ile ve aydınları düşünmeye davet etmekle sona ermektedir.

Üç Tarz-ı Siyâset'in Tepkileri

Yukarıda özeti verilen Üç Tarz-ı Siyâset'in tepkileri aynı yıl Türk Gazetesinde yayımlandı. Ali Kemal, "Cevabımız" başlıklı yazısında Yusuf'un düşüncelerini ağır bir dil ile eleştirdi. Eleştirisinde onları akıl dışı, ham hayal, edebiyat idmanı olarak vasıflandırdı. "Bizim için Türk'ü bir İslâm'dan, İslâm'ı bir Türk'ten, Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan ayırmak olağan değildir" dedikten sonra, uzak ve yakın tarihimizde bu üç meslekten herhangi biri için çalışılmış olmadığında direndi. Mahmut II'den Mithat Paşa'ya kadar, Tanzimat devrinde kimsenin Bulgar'ı, Rum'u, Sırb'ı, Ermeni'yi. . . Osmanlılık fikrine getirmeyi düşünmemiş olduğunu da belirtti. Ali Kemal, Napoleon III'e bağlanmak istenen, Osmanlı milleti yaratmak fikrinin, tarihsel kanıtlara oturtulmak istenmiş olmasını, yüce tarih bilimine saygısızlık olarak noktalamakla bu konuya son vermektedir.

İslâm birliği konusunda, Ali Kemal'in eleştirileri şu ana fikirlerde göze çarpmaktadır:

1. Garip bir tasan, hiçbir zaman gerçekleşmiş olmadığı gibi girişime bile değer görülmedi. Ham bir

hayalden ibarettir.

2. İslâm birliği için, İslâm tebaasına sahip Fransa, İngiltere 'e Rusya gibi devletlere meydan okumak gücünde olmalıyız. Hayat dışı bir tasarı..

3. Bu konuda ciddi fikir hazırlıkları da yok. Zamanımızda Asya'nın, Afrika'nın, Avrupa'nın Müslümanlarını birleştirmek suretiyle bir İslâm Devleti meydana getirmek kuru bir vehimdir.

Türk birliğini eleştiride ise, Ali Kemal aynı kanıtlar üzerinde aynı mantık ile yürümektedir. Tarih ve coğrafyadan hareket eden ve dağınık olan Türkleri birleştirmenin dünyayı alt üst etmek demek olacağını öne sürmektedir. Kırım'ı koruyamayan Türkler hangi güçle Asya Türklerini birleştirecektir. Kaldı ki memleketimizde bir Türkçülük akımı bile bulunmamaktadır.

Ali Kemal, kurtuluş yolu olarak şunu önermektedir : "Bir toplumun gücü, o toplumu meydana getiren bireylerin kişi olarak salâhına bağlıdır. Ne vakit Türkler memleket içinde ve dışında kişi olarak yükselirlerse, para, düşünce ve bilim yönünden güç kazanırlar ve servet sahibi olurlarsa, bu Türk Devleti de o feyzlerin ürününü

görür".

Türk Gazetesinde Ali Kemal'in yazısını "Bir Mektup" başlığı ile Ferit (Tek)in yazısı izlemiştir. Kapsamakta olduğu fikirler itibariyle bu yazı iki bölümdür. Birinci bölüm Ali Kemal'in eleştirilerine cevaptır. İkinci bölüm ise Yusuf'un kimi düşüncelerine karşı direk bir tenkittir.

Ferit, Ali Kemal'in, özellikle, İslâmcılık ve Osmanlılık düşüncelerine karşı cephe almaktadır. İslâmcılığın tarihsel bir gelenekten yoksun olduğunu kabul etmiyor. Yavuz Sultan Selim'in Arap memleketlerini almasını, Mısır'ı açmasını, halife unvanını almış olmasının, Osmanlı tarihçilerince de kabul edildiği gibi bir İslâm siyâseti izlemiş olduğunu gösterdiği kanısındadır. Hicaz'ın korunmasını Anadolu'nun korunmasından üstün tutan Abdülhamid'in siyâsetini de İslâmcılık doğrultusunda görmektedir.

Osmanlı milleti meydana getirilmesi konusunda da Ferit, Ali Kemal'in kanıtlarını çürütmektedir. Ferit'e göre Tanzimat'ın tek amacı bir Osmanlı milleti yaratmak idi. Batıdan alınan yeni hukuk sistemi ile, buna dayanılarak girişilen yeni

yönetim biçiminin anlamı nedir? Cemaat topluluklarından bir Osmanlı tabiiyetinin yaratılması, Hristiyanlara devlet memurluklarının açılması, eğitim programlarına Türkçenin konulması, Mithat Paşa Anayasasında Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi, Osmanlı topluluklarını bir millet olarak oluşturma yolunda kanıtlar değil midir? Eskiden din adına yapılmış olan temsil siyâsetinin, bu kez, Osmanlılık adına yapıldığını Ferit kabul etmektedir.

Yusuf'un fikirleri üzerine, Ferid'in eleştirisi şu noktalar etrafında toplanmaktadır:

1. Osmanlı milleti yaratmanın olanaksız olduğuna inanmıyor.

2. İslâm birliği ile Türk birliğinin güçlük ve kolaylık bakımından eşit sayılmasını uygun görmemektedir.

3. Ferid, İslâm birliği gerçekleştirilmesini ne bugün ne de yarın için kabil görmüyor. Türk birliği politikası izlemenin hat için değil, ancak gelecek için düşünülebileceği kanısındadır. Ferit, Osmanlı milliyeti siyâseti izlenmesi konusunda ise, bu siyâsetin geleceğinin parlak ve ümit verici

olmadığını söyledikten sonra şu pratik sonuca varmaktadır. Fakat Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu koşullar içinde izlenmesi en kolay ve en yararlı olan Osmanlı siyâsetini izlemektir.

Üç Tarz-ı Siyâset Üzerine Düşünceler

Yusuf'un 32 sayfalık bir makaleye sıkıştırmış olduğu fikirler çeşitli yönlerden önemlidir. Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde hukuk devlet ve siyâset felsefesi şeriat kalıpları içinde dondurulmuştur. Bu nedenle siyasal bilimler, diğer bilimlere paralel bir gelişme göstermekten uzak kalmıştı. Tanzimat'tan önce yapılan reform hareketlerinde girişim, padişahlar veya onların desteğini kazanmış olan sadrazamlarca yapıldığı için, Devletin bünyesini veya genel siyâsetini eleştirme, tabiatıyla söz konu olamazdı. Hatta batı etkisiyle, Tanzimat devrinde yapılan ve kimi aydınların yapılmasını önerdikleri reform hareketlerinde, şeriata daima uygun bir yer verildiği için siyasal düşünce özgürlük sınırları içinde tam olarak hareket edememiştir.

Yusuf'un "Üç Tarz-ı Siyâset"i, bu koşullar göz önünde tutulunca laik düşüncenin tam ve mükemmel bir yapıtı olarak görünür. Hiçbir sorunun ortaya konulmamasında ve eleştirilmesinde "şeriattan" faydalanılmaya gidilmemiş olması nedeniyle siyasal düşüncenin dinsel düşünceden ayrılması konusunda bir

başlangıç bile kabul edilebilir.

Söz konusu yapıtın öteki genel özelliği, yöntem ve sistem biçiminde göze çarpmaktadır: Bu yapıttan önce, Osmanlı saltanatının son devredeki siyâset biçimlerini sıralayan, belirten ve her bir biçime belli bir ad vererek esas hatlarını sivrilten bir eser yazılmış değildir. Bundan başka, yüzyıla yakın, dil, edebiyat, filoloji ve hatta siyâset alanında Türkçülük fikri ve fikir akımı, var olduğu halde, Türk milliyetçiliğinin siyâsetteki değer ve önemine dair "Üç Tarz-ı Siyâset"ten önce bu derece açıklıkla ve kesin olarak söz eden başka bir eser de yazılmış görünmüyor.

"Üç Tarz-ı Siyâset"in Türk siyasal düşüncesine çizmiş olduğu doğrultu ile yapmış olduğu tepki üzerinde de durulmalıdır. Yapıt, İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından dört yıl önce yayımlandığı halde İmparatorluğun sonuna kadar tazeliğini korumuştur. Memleket içinde, memleket dışı Türk dünyasında ve batının kimi siyâset ve tarih yazarları üzerinde, düşündürücü bir tesir yapmıştır. Bu genel değerlendirme yanında, üç siyasal meslekten her biri üzerine şu düşünceler de öne

sürülebilir.

Yusuf "Osmanlı milleti" oluşturulmasının yararlı olabileceğini kabul etmekle beraber, olanaksız görmektedir. Bu görüşle de Osmanlı aydınlarının çoğunun Osmanlı İmparatorluğunun kalkınması için tek çıkar yol olarak önerdikleri bu deneye karşıt çıkmaktadır. Bunun nedenleri şu suretle açıklanabilir:

Yusuf, XVIII. yüzyıl sonlarında yoğunlaşmaya başlayan, batı fikir akımlarını yakından izlemiştir. Bunlar arasında, özellikle milliyet fikri yeni bir nitelik kazanmağa başlamıştı. Irka dayalı milliyet fikri Almanya'da gelişmekte idi. Liberal Fransız milliyet anlayışı ise, Fransa'da bile tartışılmağa başlamıştı. Osmanlı halklarından, ırksal bir zemin üzerinde "Osmanlı milleti" oluşturulması akıl ve mantık dışı idi. Böyle bir oluşturma, Fransız milliyet anlayışı ile de çelişmekte idi. Bu anlayış milleti bir ruh, moral bir ilke kabul etmekte idi. Daha açık bir deyimle, düşüncede, tasarıda, çıkarda geçmişe ait hatıralarda, gelecek üzerine düşünce ve hayallerde ortak olan bir toplumu millet saymakta idi. Osmanlı halklarında ise böyle ruhsal bir ortaklığın kurulması

için gerekli ortam yoktu. Tersine, geçmişte unutulması pek de kolay olmayan, çatışmalar, dinsel ve sosyal ayrımlar olmuştu.

Bu sakıncaların varlığını kavramış olan ve Osmanlı milleti oluşturulması yanlısı bulunan aydınlar Amerika Birleşik Devletini örnek olarak alıyorlardı. Ne var ki, Amerikalıları birbirine bağlayan yalnız ortak bir yurt ve ortak çıkarlar değildi. Bunun yanında, yeni olmakla beraber, ortak bir tarihleri ve hükûmet sistemleri de vardı. Yakın çağın ilk büyük cumhuriyetini kurmuşlardı. Bunun arifesinde, İngiltere'ye karşı bir ortak bağımsızlık savaşını başarı ile sürdürmüşlerdi. Bütün bunlardan başka, keskin hatlarıyla belirtilmiş, laik bir devlet yönetimini eylem durumuna koymuş bulunuyorlardı. Osmanlı Devletinde ise, Amerika'yı Amerika yapan bu elemanları hazırlamak için ne olanak vardı, ne de zaman böyle olanakların yaratılması için elverişli idi.

Bütün bu örnekleri göz önünde tutan Yusuf, Osmanlı milleti oluşturmanın engellerini üç fikir etrafında topluyordu: Osmanlı halklarının tarihi, fiziksel bir tarihti. Ruhsal değildi. Aynı halkları halde

ve gelecekte bağlayacak ortak bir ülkü de yoktu ve olamazdı. Fakat bunlardan başka ne Türkler, ne Müslümanlar, ne de Türk ve Müslüman olmayan halklar, bir Osmanlı milleti içinde eriyip yok olmayı istemiyorlardı. Beraber ve birlikte yaşamak isteği olmayınca, Osmanlı milliyeti oluşturmak veya Osmanlılık siyâseti izlemek de boş bir hayal idi.

Yusuf'un, ilk kez ve cesaretle, savunduğu bu fikirler, devrinde hiç de itibar görmedi. "Üç Tarz-ı Siyâset"in yayınlandığı yılda ona cevap veren Ali Kemal: ..Fransa Büyük Devrimden bu yana uyanmaya, geçmişten geleceğe doğru, göz açmaya, varlıklarını can ve gönülden anlamaya, özgürlük istemeye başlayan bu çeşitli milliyetlerin öyle bir Osmanlı birliği içinde öğütüp eritmeye kalkışmak bayağı bir deyimle yangına körükle gitmektir" demektedir. Bu deyiş ile Osmanlı milliyeti fikrine, açıkça cephe almakta ise de, İslâm birliği ile Türk birliği fikirlerine de aynı ölçüde karşıttır. Osmanlı toplumunun olduğu gibi kalmasını ve bu toplumda Türklerin kişi olarak nurlanması ile İmparatorluğun sürüp gideceği kanısındadır.

Aynı yılda ve aynı gazetede bir eleştiri yazısı

yayımlayan Ferit (Tek) de Yusuf'un Osmanlı milleti oluşturulamayacağı düşüncesine karşıttır. Ferit, eleştirilerine günlük siyâset açısından başlıyor: "SİYÂSET eylemdir, hayattır, bunda kesin yetkinlik aranmaz" dedikten sonra, Osmanlı milleti fikrini savunuyor. Tanzimat'tan bu yana Osmanlılık siyâseti izlenmiş olduğundan, bu siyâsette çeşitli halkları temsil ederek bir Osmanlı milleti meydana getirmek gerçeğinin de bulunduğuna işaret ederek bu yolda çalışmağa devam etmekte yarar görüyor.

İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından sonra, iktidarı ele alan İttihad ve Terakki Partisi de Osmanlılıktan yana çıkmış ve Osmanlı Siyâseti izlenmiştir. Bu konudaki tutumunun politik zorunluklarla olup olmaması tartışılabilir. Hatta kimi yıllarda Osmanlılık çizgisinin dışına çıkmış olduğu da bir gerçektir. Fakat önemli olan, Yusuf'un, İkinci Meşrutiyet devrinde bile, ilk kez ortaya atmış olduğu Osmanlı milleti meydana getirilemeyeceği düşüncesinden şaşmamış olmasıdır. Nitekim Birinci Cihan Savaşı sonunda, Osmanlı imparatorluğunun dağılmasıyla Yusuf'un bu düşüncede haklılığı saptanmıştır.

"Osmanlı milleti oluşturma" konusundaki düşüncelerini belirttikten sonra, Yusuf "İslâm birliği" ve "Türk birliği" siyasal mesleklerini incelemeye başlıyor. Fakat bu konularda kesin sonuca varamıyor, hatta bu mesleklerden birine öncelik bile vermekten çekiniyor. Eylem yönünden, bir spor yarışmasında olduğu gibi, ikisini de eşit görmektedir. Bunun nedeni konu üzerindeki incelemeleri sırasında görülecektir.

Yusuf, İslâm birliğine gelmeden önce, Müslüman dininin niteliği, tarihsel ve siyasal özelliği üzerinde duruyor. Müslümanlık için "Siyâset ve cemiyet işlerine pek çok önem veren dinlerden biridir" demekle onun bir devlet biçimi olduğunu da kabul etmiş oluyor. Bunun gibi, temel ilkelerinden bir diğerini de "din ve millet" birdir ilkesinde görmek istiyor. Kısacası Müslümanlık, hem din hem de millettir. Ne var ki, Yusuf'un çizdiği tarihsel tabloda, Müslümanlığın güçlü bir temsil yeteneği bulunmasına rağmen böyle bir millet yaratmaya ulaşmamış olduğu anlamı çıkmaktadır. Üstelik de yakınçağda, Müslüman memleketlerinden çoğunun yabancı egemenliğine girdiği ve onlarda

milliyet fikrinin gelişmeye başladığı gerçeği de ifade edilmiştir.

Yusuf, Müslüman dünyasının bu parçalanmış döneminde İslâmlık fikrinin batı çıkışlı olduğunu, Abdülaziz devrinde başladığını, bu devrin sonlarına doğru "Pan-İslâmizm" adını aldığını Abdülhamid II zamanında Birinci Meşrutiyet döneminin başarısızlığa uğraması üzerine, geniş bir eylem alanı bulduğunu hatırlatmaktadır.

Yusuf, Müslüman birliğini sakınca ve yarar bakımından incelerken, başlıca sakınca olarak Hristiyan halk çoğunluğu ile meskûn toprakların Osmanlı İmparatorluğundan ayrılabileceği konusunda durmaktadır. Ama buna karşı önemli çıkarlar sağlanacaktır. Bu çıkarların başında Yusuf'un "yüksek emel" adını verdiği dinsel ve siyasal milliyet ülküsü gelmektedir. İslâmcılık, Osmanlı Türkleri tarafından ilkin Osmanlı memleketlerinde geliştirilecek sonra da Asya ve Afrika'daki Müslüman memleketlerinde eylemlendirilecektir. Yusuf, Arapçanın, din dili, Kur'an'ın ana kanun oluşunu, bundan başka bir Müslümanın Türk ve İranlıyım demeden önce

"elhamdülillah Müslümanım... " demesini Müslüman birliğini kolaylaştıracak etkenler arasında görüyor.

Yusuf'un, bir İslâm birliği gerçekleşebileceği konusunda topladığı kanıtlar yanında, böyle bir birliğe karşı çıkacak dış etkenler üzerine de dikkati çekmiştir. Bu etkenler Müslüman tebaasına sahip, Fransa, İngiltere, Rusya ve daha başka devletler tarafından yaratılacaktır. Hatta henüz haçlı zihniyetinden kendisini tamamen kurtaramamış olan Avrupa kamuoyu da, din adına yapılmasına kalkışılacak böyle bir birliği hoş görmeyecektir. Yusuf, Müslümanlar tarafından da, birtakım olumsuz etkenlerin, sözü geçen birliğe karşı geleceğini hesaba katmakta idi. Bunların en önemlisi Türklerin, imparatorluğun çoğunluğunu teşkil edecek olan Müslüman Arapların içinde erime tehlikesi idi. Bunun tersi, yani Müslüman Arapların, Türkler içinde erimesi düşünülemezdi. Çünkü tarih boyunca din etkisi ile az çok Araplaşan Türkler olmuştu. Kaldı ki, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından bu yana, Araplarda bir milliyet hareketi de baş göstermişti. Vehhabi ayaklanması, halifeliğin

Türklerde olmasına karşıt ve Araplara geçmesinden yana idi. Napolyon Bonapart Mısır'ı istila ettiği vakit "Mısır Mısırlınındır" ilkesi ile bu eyaletteki Türk yönetimine bir aralık son vermiş ve çağdaş milliyetçilik ilkesini başlatmıştı. Mehmed Ali Paşa, XIX. yüzyılın ilk yarısında, bir Türk paşası olmakla beraber, Mısır ordularının başında ve Osmanlı padişah ve halifesine karşı savaşmıştı. Mahmut il. taht ve tacını bu Müslümanlara karşı, din düşmanı tanınan Rusya'nın yardımı ile koruyabilmişti. Bütün bu olaylar da bir "Müslüman birliği" kurma devrinin çoktan geçmiş olduğuna inandırıcı kanıtlar idi. Yusuf'un İslâm birliği üzerine, sadece olumlu ve olumsuz kanıtlamaları sıralamakla yetinerek bu siyasal meslek için açıkça bir kanaat öne sürmemiş olması gerçekten şaşırtıcıdır. Ali Kemal, yukarıdaki yazısında direkt olarak bu konuyu ele almamıştı.. Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan ayırmanın, akıl dışı olduğuna işaret etmekle yetinmişti. Ferit (Tek)c gelince, İslâmcılık siyâsetinin, bir Müslüman birliği kurmak için değil fakat Osmanlılığın güçlenmesi için bir yan siyâset olarak izlenmesi konusunda durmuştur.

Osmanlılıktan ve İslâmlıktan sonra Türklük veya Türkçülük gelmektedir. Yusuf'un makalesinde bu sorun "Tevhid-i Etrak". Türkleri birleştirmek veya "Azim bir millet-i siyasîye" kurmak diye de geçmektedir. Yusuf'u bu konu üzerine durmaya zorlayan üç neden görülmektedir. Birinci neden, büyük milliyetler arasında Türklerin varlıklarını korumuş olmalarıdır. İkinci neden, bu büyük milliyetler XIX. yüzyılın ürünüdür ve milli birliklere vücud vermiştir (Alman Milli Birliği ve İtalyan Milli Birliği gibi), üçüncü neden Osmanlılık veya Müslümanlığın güçlü bir siyasal birlik durumuna geliştirilmeyeceğinin anlaşılmış olmasıdır. Yusuf'un bu son görüşü çağdaş Türk siyasal düşüncesi doğrultusunu da çizdiği için önemlidir; aynen şöyle ifade edilmiştir:

"Zamanımız tarihinde görülen genel akım ırklardadır. Dinin, din olmak nedeniyle gittikçe siyasal önemlerini, kuvvetlerini yitiriyorlar, toplumsal olmaktan çok kişileşiyorlar, cemiyetlerde vicdan özgürlüğü, din birliği yerini alıyor. Dinler cemiyetlerin işlerini düzenleyici olmaktan vazgeçerek kalplerin kılavuzluğunu Üzerlerine

alıyorlar. Ancak Tanrı ile kul arasında bir vicdan bağı durumuna geliyorlar.

Yusuf, Türk birliğini adeta bir determinizm kuralına bağladıktan sonra, gerçekleştirilmesi sorununu çözümlemeye geçiyor. Girişim Osmanlı Türkleri tarafından yapılmalıdır. Neden? Çünkü Osmanlı devletindeki Türkler, Türk toplumlarının en güçlü, en ileri ve en uygarıdırlar. Yusuf, Türkler arasında, ulusal birlik için gerekli ortamın henüz hazırlanmış olmadığını kabul etmektedir. Türkçülük fikirlerini pek yeni görmektedir. Kaldı ki onlar da, daha çok dil ve edebiyat konularındadır ve siliktir. Müslümanlıktaki güçlü örgütler ve coşkun heyecan Türkler arasında görülmemektedir. Türklerin büyük çoğunluğu geçmişlerini unutmuşlardır. Bu nedenlerledir ki, her şeyden önce bir ulusal bilinç uyandırmak ve yaratmak gerekecektir.

Yusuf Türk birliğine götürecek, Türklük bilincinin geliştirilmesini iki alanda ve dört aşama ile olağan bulmaktadır. İlk alan Osmanlı Devletidir. Buradaki Türkler arasında ırksal bağlar, din duyguları gibi kuvvetlendirilecektir. Sonra Türk olmamakla beraber, bir dereceye kadar Türkleşmiş

olan Osmanlı toplulukların Türkleştirilmesine geçilecektir. En sonunda Türklükten etkilenmemiş, ulusal bilinçten yoksun, topluluklar Türkleştirilecektir. Osmanlı alanındaki Türkleşmeyi, ikinci alandaki bilinçlendirme izleyecektir. Fakat bu hem siyasal hem de kültürel yönden olacaktır. Yani Asya'nın büyük bir bölümünde ve Avrupa'nın doğusunda yayılmış olan Türkler, birleştirilecek ve bilinçlendirilecektir.

Yusuf, büyük bir Türk birliği meydana getirilmesi yolunda, bu tasarının kimi sakıncaları bulunduğunu ve engellerle karşılanacağını da hesaba katmaktadır. Osmanlı halkından Türk ve Müslüman olmayan halk ile Türk olmadığı halde Müslüman olanların İmparatorluktan ayırabileceklerini düşünmektedir; önemli sayıda Türk tebaasına sahip olan Rusya'nın da böyle bir teoriye karşı geleceğini normal görmektedir. Türklük fikri yukarıda da işaret edildiği gibi yeni olduğu için bunun işlenmesi yaygınlaştırılması ve bilinç haline getirilmesi uzun zaman isteyecektir. Bu engellere rağmen Yusuf, dünya haritasında yer alacak Türklüğün ve bunda Osmanlı devletinin

oynayacağı rolün önemini şu suretle belirtmektedir:

"Son olayların akla getirdiği uzunca bir gelecekte meydana gelecek beyazlar ve sarılar dünyaları arasında, bir Türklük dünyası yer alacak ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonların sarılar dünyasında yerine getirmek istediği görevi, üzerine alacaktır" Yusuf, yukarıda da işaret edildiği gibi, Müslüman birliği meydana getirilmesi konusunda açıkça bir engel göstermemişti. Aynı yansızlığı "Türk birliği" kurulması konusunda da koruduğu görülmektedir. Ne var ki, "Üç Tarz-ı Siyâset"in genel anlamından olsun, özellikle "Türk Birliği" bölümü ile ilgili düşüncelerinden olsun, bu birliğe eğilimli olduğu anlaşılmaktadır. Bu eğilimini kanıtlayan başka bir faktör de, Yusuf'un "Üç Tarz-ı Siyâset"in yayımlanmasından özellikle İkinci Meşrutiyetin duyurulmasından sonraki çalışmalarıdır. Bu çalışmalardan hiç biri ne Osmanlılık, ne de İslâmcılık ile ilgili değildir. Ama tümü Türklük ve Türkçülük üzerinedir. Türk Yurdu Dergisi'ndeki yazılar, Türkocağı'ndaki çalışmaları, son yayımlarından biri

olan Türk Yılı kitabı bunun canlı tanıklarıdır. "Üç Tarz-ı Siyâset" in yayımlanmasından yabancı memleketler siyâset yazarlarının Yusuf'u Türkçülük hareketinin önderi ve yayıcısı göstermeleri de, bu konular yanında yer alabilir.

ÜÇ TARZ-I SİYÂSET

Osmanlı ülkelerinde, garpten feyz alarak, kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı, belli başlı üç siyasî yol tasavvur ve takip (ebaucher) edildi sanıyorum: Birincisi, Osmanlı Hükümetine tabi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslâmları söz konusu hükümetin idaresinde siyâseten birleştirmek (Frenklerin "Panislamisme" dedikleri). Üçüncüsü, ırka dayanan siyasî bir Türk milleti teşkil etmek.

Bu yollardan ilk ikisinin, bir zamanların Osmanlı Devleti umumi siyâsetine mühim tesiri oldu. Sonraki ise, ancak bazı muharrirlerin yazılarında görüldü.

Osmanlı milleti vücuda getirmek arzusu, pek yüksek bir hayali gayeye, pek yüksek bir ümide doğru yücelmiyordu, Asıl maksat, Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayri-Müslim ahaliye ayni siyasî hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam müsavat husule getirmek;

fikirlerce ve dince tam serbesti vermek; bu müsavat ve serbestiden faydalanarak, söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak da, "Devlet-i Âliyye-i Osmaniye"yi asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti. Ekseriyeti İslâm ve mühim bir kısmı Türk olan bir devletin bekasında ve kuvvetinin çoğalmasında, bilcümle Müslümanlar ve Türkler için fayda olmakla beraber, bu siyasî yol onlara doğrudan doğruya taalluk etmiyordu. Bu cihetle, Osmanlı hududu haricindeki Müslümanlar ve Türkler bununla o kadar meşgul olamazlardı. Mesele mahalli ve dâhili bir meseleydi.

Osmanlı milleti yaratmak siyâseti, ciddi olarak İkinci Mahmut zamanında doğdu[1]. Bu padişahın : "Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim." dediği meşhurdur. Miladi on dokuzuncu asır başlangıç ve ortalarında bu siyâsetin Osmanlı

ülkelerinde itibar kazanması, kabili tatbik zan olunması tabii idi. O zamanlar Avrupa'da milliyet düşünceleri, Fransız Büyük İhtilaliyle, soy ve ırktan çok vicdani isteğe dayanan Fransız kaidesini milliyet esası kabul ediyordu. Sultan Mahmut ve onu takip edenler, iyice anlayamadıkları bu kaideye aldanarak, devletin ırk ve dini farklı tebaasını serbestlik ve müsavat ile emniyet ve karşılıklı dostluk ile meze ve terkip edip tek bir millet haline sokmanın imkânına inanıyorlardı.

Avrupa'da milliyetler teşekkülü tarihinde görülen bazı misaller de itimatlarını arttırdı. Filhakika, Fransız milliyeti Cermen, Selt, Latin Grek ve daha bazı soyların birleşmesinden husule gelmemiş midir? Alman milliyetinde birçok Slav unsuru yutulmamış mıdır? İsviçre, ırk ve din farklarına rağmen bir millet değil midir? Adı geçen yüksek kişilerin, bu sıralarda bir siyasî birlik vücuda getirmeye çalışan Alman ve İtalyanların hareketlerini de, yanlış bir nazarla, doktrinlerinin doğruluğunu ispata hizmet eden vakalardan addetmiş olmaları dahi, gayri muhtemel değildir.

Osmanlı milleti fikri, en ziyade Ali ve Fuat

Paşalar zamanında geçerli idi. Fransız kaidesinin; plebisit ile milletler teşkil etmenin resulü Üçüncü Napolyon, bu garplılaşmış paşalara kuvvetli destek oluyordu. Sultan Abdülaziz devrindeki Fransızvâri ıslahat ve bu ıslahatın timsali Mekteb-i Sultani, hep bu sistemin "Alamod" olduğu zamanların meyvalarıdır.

Vakta ki milliyet kaidesi, Almanlar tarafından hakiki vakalara daha yakın bir surette, milliyetlerin esası ırk olmak üzere tefsir olundu ve bu tefsirin galebesi demek, evvela 1870-71 seferiyle Napolyon ve Fransa İmparatorluğu tekerlendi, işte o zamandan itibaren Osmanlı milleti denilen siyasî görüş, biricik dayanağını kaybetmiş oldu.

Vakıa Mithat Paşa, isimleri yukarda geçen iki ünlü vezirin bir dereceye kadar takipçisi idiyse de, Mithat'ın siyasî programı onlarınkine nispetle daha karışık ve pek gelip geçici olduğundan ve Mithat'ı izleyen şimdiki Genç Osmanlılar'ın programları ise hayli müphem bulunduğundan Osmanlı milleti teşkili hayalinin Fransa İmparatorluğu ile beraber ve onun gibi tekrar dirilmek üzere, öldüğüne hüküm olunsa, hata edilmemiş olur sanırım.

Osmanlı milliyeti siyâsetinin başarısızlığı üzerine İslâmiyet politikası meydan aldı[2].
Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılık'tan yani Osmanlı milleti teşkili siyâsetine kısmen iştirak eden fırkadan doğdu. Evvelleri en ziyade "Vatan" ve "Osmanlılık" yani vatanda meskûn bilcümle halktan mürekkep bir Osmanlılık nidalarıyla işe başlayan Genç Osmanlı şairlerinin ve siyâsetçilerinin birçoğunun duruş noktası "İslâmiyet" oldu. Avrupa içinde bulunmak, garp fikirlerini yakından görmek, onların bu değişimine en kuvvetli sebepler idi. Adı geçenler şarkta bulundukları zaman, başlarım on sekizinci asır siyasî ve içtimai felsefesiyle pek çok doldurmuşlar (içlerinden birisi Rousseau mütercimi idi) ve fakat soy ve dinlerin ehemmiyet derecesini tamamen idrak eylememişler ve özellikle yeni bir milliyet teşkili için zamanın pek geciktiğini, Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında bulunan muhtelif unsurların, menfaatleri değilse bile, arzularının böyle bir ittihat ve imtizaçta olmadığını ve binaenaleyh Fransız milliyet kaidesinin şarkta tatbiki imkânsızlığını, tamamen anlayamamışlardı.

Ecnebi diyarda iken, ekserisi memleketlerini uzaktan daha kavrayışlı bir nazarla görmeye, din ve ırkın şark için gittikçe artan siyasî ehemmiyetini ve bu cihetle Osmanlı milleti ihdası arzusunun beyhudeliğini anlamaya muvaffak oldular.

Artık, var kuvveti pazıya verip İslâm unsurlarını -evvela Osmanlı ülkelerindekileri, sonra bütün küre-i arzdakileri- soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her Müslimin en küçük yaşında ezberlediği "din ve millet birdir" kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet kelimesine verdiği mana ile bir tek millet haline koymaya çalışmak lüzumuna kani oldular. Bu, bir cihetten Osmanlı ülkeleri sakinleri arasında ayrışmaları ve farklılaşmaları davet edecekti, Müslim Osmanlı tebaası ile gayri-Müslimler artık ayrılacaktı. Lakin diğer cihetten, büyük bir imtizaç ve ittihada sebep olacaktı. Bütün Müslümanlar birleşecekti. Bu yol, geçen yola nazaran, daha geniş, yeni bir deyim ile alemşümul (mondiale) idi. İlkin sırf nazari olup yalnız matbuat sahifelerinde görülmekte olan bu fikir, gitgide tatbik olunmak

istenildi. Abdülaziz'in son devirlerinde, "Panislamizm" sözü diplomatik konuşmalarda işitilir oldu, bazı Asya İslâm hükümdarlarıyla münasebet istihsaline uğraşıldı. Mithat Paşa'nın düşmesinden, yani Osmanlı milleti ihdası fikrinin hükümetçe büsbütün terk olunmasından sonra, Sultan İkinci Abdülhamid de bu siyâseti tatbike çalıştı. Bu padişah Genç Osmanlıların amansızca karşısında olmakla beraber, bir dereceye kadar onların siyâsetlerinin talebesidir. Hukuk müsavatı ve tam serbestlik temin olunsa bile gayri-Müslim tebaanın Osmanlı siyâset topluluğunda bulunmayacağını anladıktan sonra, Genç Osmanlılar adı geçen tebaaya ve onların koruyucusu olan Hristiyan Avrupa'ya düşmanlık göstermeye başlamışlardı. Padişahın günümüzdeki siyâseti şu değişmeden sonraki Genç Osmanlıların fikirleriyle pek büyük bir benzerlik gösterir.

Günümüzdeki hükümdar, sultan, padişah lakapları yerine halife dini sıfatını koymaya çalıştı; genel siyâsetinde din, İslâm dini mühim bir mevki tuttu. Nizami mekteplerin tedrisatında dini maddelere ayrılan zaman arttırıldı. Tedrisatın esası

dinileştirilmek istendi. Dindarlık, müttekilik -velev zahiri ve riyakârane olsun- hilafetpenahinin teveccühünü celbetmeye en kavi vesileler haline geçti. Yıldız saray-ı hümayunu; hocalar, imamlar, seyyitler, şeyhler, şerifler ile doldu. Bazı mülki memurluklara sarıklılar tayin edilir oldu. Dinde sağlamlık belki de hilafet makamına, hilafet makamından ziyade o makamı işgal eden zata şiddetli merbutiyet ve kulluk, gayri-Müslim kavimlere karşı nefret telkin etmek üzere halk arasına vaizler gönderildi. Her tarafta tekkeler, zaviyeler, camiler yapım ve tamirine çalışıldı. Hacılar ehemmiyet kazandı. Hac mevsiminde hilafet evine uğrayan hacılar, Müslümanların önderinin lütuflarına ve inayetine mazhar edilerek gerek kendilerinin ve gerekse memleketlerindeki diğer Müslümanların hilafet makamına celp ve kalplerinin raptına çalışıldı. Yakın zamanlarda Müslüman ahalisi kalabalık olan Afrika içlerine ve Çin diyarına elçiler gönderildi. Bu siyâsetin en sağlam icra vasıtası olmak üzere Hamidiye Hicaz Demiryolunun inşasına başlanıldı. Lakin işbu siyasî doktrin ile Osmanlı Devleti, Tanzimat devrinde terk

etmek isteğini dini devlet (Etat theocratique) şeklini tekrar alıyordu. Artık vicdan ve fikir serbestliğini, siyasî serbestliği, keza müsavatı, din ve ırk müsaviliğini, siyasî müsaviliği, medeni müsaviliği terk etmeye mecbur kalıyordu. Binaenaleyh Avrupavari meşruti hükümete veda etmek, devletin tebaası arasında cins ve din ihtilafından, içtimai vaziyet ihtilafından çıkarak öteden beri mevcut olan sevişmezlik ve zıddiyetin artmasına ve bunun neticesi olmak üzere de ayaklanma ve isyanların çoğalmasına, Avrupa'da Türklüğe düşmanlığın şiddetlenmesine katlanmak iktiza ediyordu[3]. Filhakika öyle de oldu.

Irk üzerine müstenit bir Türk siyasî milliyeti husule getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Kahon, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştanbaşa fethettiğini yazıyorsa da, bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem.

Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirmek fikrinin varlığına dair hiçbir belirtiye rast gelmedim. Bilmem, merhum Vefik Paşa, lehçesiyle saf Türkçe yazmak arzusuyla bu yüksek hayal arkasında biraz olsun dolaşmış mıdır? Şu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da Türk milliyeti arzu eden bir mahfel, siyasî olmaktan ziyade ilmi bir mahfel teşekkül etti.

Bu mahfelin teşekkülünde, Osmanlılarla Almanların münasebetinin artmasının, Alman lisanını ve bahusus Almanların tarih ve lisân ilimleri hakkındaki tetkikatını Türk gençlerinin bilir olmasının hayli tesiri olmuştur sanıyorum. Çünkü bu genç mahfelde, Fransız izleyicileri de olduğu gibi bazı hafif ve "declamatoire" edebiyattan ve siyasîyattan ziyade, sessiz, sabırlı ve inceleyici şekilde elde edilmiş sağlam bir ilim mevcuttur.

Şemsettin Sami, Türkçe Şiirler'in muhterem müellifi, (Mehmet Emin) Necip Asım, Veled Çelebi ve Hasan Tahsin bu mahfelin göze görünen azası olup, İkdam bir dereceye kadar düşüncelerinin benimseyicileridir. Günümüzdeki hükümetin, bu doktrine iyi bakmamasından olacak ki, hareketleri

pek yavaş oluyor[4].

Osmanlı ülkelerinin, İstanbul'dan başka yerlerinde bu fikrin taraftarları olup olmadığını bilmiyorum. Lakin Türklük siyâseti de, tıpkı İslâm siyâseti gibi umumidir; Osmanlı hudutları ile mahdut değildir. Binaenaleyh, kürenin Türkler ile meskûn diğer noktalarına da göz atmak iktiza eder.

En çok Türklerle meskûn Rusya'da Türklerin birleşmesi fikrinin pek müphem bir surette varlığını tahmin ediyorum. Henüz doğmuş "İdil Edebiyatı" Müslüman olmaktan ziyade Türk'tür. Dış tazyikler olmasa, bu fikrin kolaylıkla gelişmesine Osmanlı ülkelerinden fazla müsait muhit, Türklerin en kalabalık bulundukları Türkistan ile Yayık ve İdil havzaları olurdu.

Kafkasya Türklerinde de bu fikir mevcut olsa gerek. Azerbaycan'a Kafkas'ın fikri tesiri olmakla beraber, şimalî İran Türklerinin ne derecelere kadar Türklerin birleşmesi taraftarı olduklarını bilmiyorum.

Ne olursa olsun, ırka müstenit siyasî bir millet türetmek fikri henüz pek turfandadır, pek az yaygındır.

2

İmdi, bu üç siyâsetten hangisinin yararlı ve kabil-i tatbik olunduğunu araştıralım.

Yararlı dedik; lakin kime ve neye yararlı?

Önce bütün insaniyete denilebilir. Bu halde, insaniyetin menfaatine hizmet eden siyasî yol veya yolları tarif ve sonra o yol veya yolların muayyen ve mahdut bir kısım insaniyete tatbikinde de bütün insaniyetin faydalanacağını ispat eylemek ve daha sonra, zikrolunan üç yoldan bir veya birkaçının gelecek şartlara sahip olan yol veya yollarla ayniyetini göstermek gereklidir. Bu ise, sanmam ki şimdi mümkün olsun. Zira bahsedilen şartları ihtiva eden siyasî yol veya yolları, henüz insanlık bilgisi bulamamıştır.

Yukarıdaki usulü takip etmeyip de, üç yoldan bir veya birkaçının Osmanlı, Müslüman veya Türklere tatbikiyle tüm insanlığa menfaat ispatına kalkışılsa usulün noksanlığından dolayı netice pek çok hatalı olur. Ekseri içtimai ve siyasî işlerde bu hatalı usulün kullanılması itiyad edilmiş ise de, hakikatte bir nevi safsata olduğundan vazgeçiyorum.

Meseleyi biraz tahdit edelim, teşekkül etmiş beşeri bir heyete diyelim.

Yine de pek umumi bir meseleye çatıyoruz: Muayyen bir cemiyetin menfaatleri neden ibarettir? Buna cevap vermeden, falan veya falan siyasî yolun falan cemiyete faydalı olduğu hallolunamaz.

Malum bir cemiyetin menfaatlerinin neden ibaret olduğunu tayin etmek siyasî bir meseledir. Yani "Siyâset" denilen ve henüz mevzu ve usulü kati olarak kararlaştırılamamış natamam bir ilmin mühim meselelerinden biridir. siyâset ilminin meseleleri hakkında, talil (tümdengelim-deduction.) ve istikra (tümevarım-induction.) taraftarları arasında münakaşa ve çekişme devam etmektedir. "Birinciler derler ki, siyasî kaideler sırf fikridir (ideal), söz konusu kaideler tıpkı riyaziyenin mütearifeleri (belit - axiome.) peşinçe (a priori) vazolunur. Hükümet ricali bu kaideleri, mimarın hendese kaidelerini tatbiki gibi cemiyete tatbikte mükelleftir. İkinciler ise, cemiyetler itaat ettikleri kaideleri zatında ihtiva edip yetişme ve gelişmeleri ile ortaya koyarlar; bu cihetle siyâset ilmi, beşeri

faaliyete hayali bir gaye tayininden sarf-ı nazar eylemeksizin, vakalardan tarihi ve içtimai kaideler çıkarmaya, muhit, ahval, kuruntular ve ihtirasları gözden kaçırmamaya çalışmalıdır, derler."

Siyâset ilminin usulünde olan bu ihtilaf, ona müteallik meselelerin de ekserisinde kati bir hal sureti bulmaya mani oluyor. Beşeri cemiyetlerin hakiki menfaatleri, içtimai ilimler mensuplarınca pek çok tartışmayı davet ettiği halde, henüz karara varılmamış meselelerdendir.

Bu kararsızlık ile beraber, her cemiyet kendi menfaatini elde etmek ümidiyle bilfiil daimi değişme halindedir. Yani yukarda zikredilen içtimai mesele, ameli olarak her zaman, her mahalde hallolunmaktadır. Bu devamlı değişme esnasında menfaat diye fiile getirilen şey hayattır. Hayat ise kuvvetle devam ettiğinden, hayatın varlığı kuvvetin varlığını gerektirir. Demek oluyor ki, her cemiyet menfaatini hayatta, yani kuvvet kazanmakta ve kuvvetini arttırmada buluyor. Bu cihetle, cemiyetler arasında, kâinatın varlık peşinde dolaşan bütün unsurları arasında olduğu gibi, daimi bir savaşma görülüyor. Biz de bu hal suretini kabul etmek

mecburiyetindeyiz. Her cemiyetin menfaati; varlığında, binaenaleyh kuvvetli olmaktadır.

Lakin hangi cemiyetin menfaatine çalışmalıyız? Bu sualin mantıki bir cevabı verilemez. Filhakika neden Türkler veya Müslümanlar menfaatine hizmet edelim de, mesela Slavlar veya Ortodoksların faydası için uğraşmayalım? Bahusus, bir cemiyetin menfaati, ekseri hallerde, diğer birisinin zararı ile kaim olduğundan, hangi makul sebebe istinat ederek, beşeriyetin bir kısmına zarar vermekte haklı olduğumuzu gösterebiliriz?

Bu suali ancak tabii meylimiz, diğer tabirle aklımızın henüz tahlil edemediği, hak veremediği hissimiz cevaplandırabilir. Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türküm. Binaenaleyh Osmanlı Devleti, İslâmiyet ve bütün Türkler menfaatine hizmet etmek istiyorum. Lakin siyasî, dini ve soya dayalı olan bu üç cemiyetin menfaatleri müşterek midir? Yani birisinin kuvvetlenmesi, diğerlerinin de kuvvetlenmesini mucip olur mu?

Osmanlı Devletinin menfaati, bütün Müslümanların ve Türklerin menfaatlerine aykırı değildir. Zira tebaası olan Müslümanlar ve Türkler

onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenmiş demek olduğu gibi, diğer Müslüman ve Türkler de, kuvvetli bir destek bulmuş olurlar. Fakat İslâm'ın menfaati, Osmanlı Devletinin ve Türklüğün menfaatlerine tamamen uymaz. Zira İslâm'ın kuvvet kazanması, Osmanlı tebaasından bir kısmının (gayri-Müslim olanların) sonunda kaybını ve bu cihetle Osmanlı Devletinin günümüzdeki topluluğundaki bir parçasının yok olmasını mucip olacağı gibi, Türklüğün Müslim ve gayri-Müslim dini anlaşmazlığıyla bölünmesine ve binaenaleyh kuvvetsizlenmesine sebep olur[5]. Türklüğün menfaatine gelince o da, ne Osmanlı Devletinin ve ne de İslâm'ın menfaatine büsbütün uygun gelemez. Zira İslâm toplumunu Türk ve Türk olmayan kısımlarına bölerek zayıflatır ve bunun neticesi olarak Osmanlı tebaanın Müslümanları arasına da nifak salıp Osmanlı Devletinin kuvvetsizlenmesini mucip olur.

Bunun içindir ki, her üç cemiyete mensup bir şahıs, Osmanlı Devleti menfaatine çalışmalıdır. Lakin Osmanlı Devletinin menfaati, yani kuvvet kazanması, şimdiye kadar mevcut olup bahsimizin

mevzuunu teşkil eden Üç Tarz-ı Siyaset'den hangisini takiptedir? Ve bunlardan hangisi Osmanlı ülkelerine kabil-i tatbikdir?

3

Osmanlı milleti teşkili, Osmanlı ülkelerini şimdiki hudutlarıyla muhafaza için yegâne çaredir. Fakat Osmanlı Devletinin hakiki kuvveti, günümüzdeki coğrafi şeklini korumakta mıdır?

Osmanlı milletinin ortaya çıkmak halinde, devletin farklı din ve cinslere mensup tebaasından, serbestlik ve hukuki müsavat üzerine kurulmuş karma bir millet hâsıl olacak, bunlar sırf vatan (Osmanlı ülkesi) ve millet (Osmanlı milleti) fikriyle birleşerek, din ve kavimlerin hayatlarından doğma ihtilaflar ve kavgalar kalmayacak ve bu esnada Rumlar, Ermeniler gibi Türkler, Araplar da eriyecek.

Osmanlı Devletinin kurucuları olan Osmanlı Türkleri, ancak ilk önderleri Osman Bey'in namını vatana ve millete vermenin ve bilhassa analarının, babalarının himmetiyle vücuda gelen imparatorluğun daha ziyade parçalanmadığını görmenin manevi faydaları ile yetinecekler. Belki Osmanlı namından da uzak kalacaklar: Ekseriyeti

hâkimiyet altındaki eski milletlerden (Müslim ve gayri-Müslim) meydana gelmiş bu serbest devlette, ekseriyetin arzusuyla, eski mahkûmiyeti gösteren Osmanlı namı bile ortadan kaldırılacak.

Mamafih Osmanlı Türkleri uzun bir maziden beri icra ettikleri hâkimiyetin tesiri ile belki mahdut bir istikbalde de maddi nüfuzlarını devam ettirebilirler. Lakin atalet hassasının İçtimai işlerdeki bu tecellisi, diğer tabii durumlarda olduğu gibi pek az sürer.

Osmanlı milletinde bulunacak bilumum Müslümanlara gelince: Ekseriyeti teşkil edecekleri cihetle, memleketin idaresinde bütün hâkim kuvvetin onlar eline geçmesi ve binaenaleyh manen ve maddeten İslâm unsurunun bu karma toplulukta en çok faydalanır olması gerekir gibi görünürse de, bu istifadeyi tasavvur ile beraber Osmanlı milletinde dini ihtilafın kalkmamış, hakiki bir müsavatın ortaya çıkmamış, farklı unsurların cidden erimemiş olduğunu düşünmüş oluyoruz.

Osmanlı milletinin ortaya çıkmasında, ona dâhil olacak Türk ve Müslümanların nüfuz ve kuvvetleri artmayacak demek, Osmanlı Devletinin

kuvveti eksilecek demek değildir. Hâlbuki asıl meselemiz devletin kuvvetinde idi. Bu kuvvet elbet artacaktır. Muntazam, sıkı, hulasa modadaki bir tabir ile "Bloc" teşkil eden bir millet ahalisi, daimi ihtilaf ve kavga halinde bulunup, ayrışmakta olan anarşik bir devletten şüphesiz daha kuvvetlidir.

Lakin asıl mühim mesele, muhtelif cins ve dine mensup olup şimdiye kadar birbirleriyle kavga ve savaştan hali kalmayan unsurların, şimdiden sonra kaynaşmalarının mümkün olup olmadığıdır.

Yukarda görüldü ki bu babdaki tecrübe muvaffakiyetsizlikle sonuçlanmıştır. Bundan böyle muvaffakıyet kabil olup olmadığını anlamak için, geçmiş tecrübenin muvaffakiyetsizlik sebeplerini, tafsilatlı olarak gözden geçirelim:

1. Bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve bilhassa Osmanlı Türkleri istemiyordu. Zira altı yüz yıllık hâkimiyetleri hukuken bitecek ve bunca yıllar hükümleri altında görmeye alıştıkları reaya ile müsavat derecesine ineceklerdi. Bunun en yakın ve maddi bir neticesi olarak, o zamana kadar adeta inhisara aldıkları memurluğa ve askerliğe reayayı da iştirak ettirmek, diğer bir tabirle, nispeten az

müşkül, aristokratlarca şerefli zan olunan bir çalışma yerine alışık olmadıkları ve hakir gördükleri sanayi ve ticarete girmek 1azım gelecekti.

2. İslâm istemiyordu. Zira katılanların hakiki menfaatlerini pek maddi ve beşeri bir nokta-i nazardan gözeten bu kuvvetli din, Müslim ve gayri-Müslimin hukuken tam müsavatını kabul etmiyor, gayrimüslimleri daima ikinci kademede bırakıyordu. Serbestliğe gelince: İslâm her cihetten dinlerin en hürriyetperveri olmakla beraber, din bulunması itibariyle menşei fevkelbeşer olduğundan, mutlak hakikatlerden ibaret esas ve kaidelerinden hariç her kaideyi doğru yola ay kırı görecek ve binaenaleyh insanlığın saadet kazanması maksadıyla tam bir fikir ve vicdan serbestliğini kabul etmeyecekti.

3. Gayri-Müslim tebaa da istemiyordu. Zira cümlesinin son zamanlardaki terakkileriyle şaşaalandırılan mazileri, istiklalleri, hükümetleri vardı. Müslümanlar ve bilhassa Türkler o istiklali bitirmiş, o hükümetleri mahvetmişti. Osmanlı hâkimiyeti altında ise, iddialarına nazaran, ekseriya adalet değil zulüm, müsavat değil hakaret, rahat değil azap görmüşlerdi. Hatta haysiyet ve namusları

bile bazen ayaklar altına alınmıştı.

Miladi on dokuzuncu asır, bir taraftan bunlara mazilerini, hallerini, haklarını, milliyetlerini öğretti; diğer taraftan da, hâkimlerini, Osmanlı Devletini zayıflattı. Bir derecede ki, hüküm altındaki arkadaşlarından bazıları istiklal bile kazanabildi.

Bu aralık, zayıflamış hâkimleri mecburen ve fakat daima müteredditşekilde dostluk elini uzattılar, hâkimiyeti arada taksim etmek, hukuku birleştirmek istediler. Görme basiretleri ekseriyetle hâkimlerinkinden açık bulunan bu kuvvetlenmiş mahkûmlar, uzatılan ellerden bazılarının pek samimi ve sadık olduğunu güzelce bilmekle beraber, bu yeni siyâsette garbın tesirini, Osmanlı Devletinin varlığında kendi kazançlarını gören bazı garp devletlerinin zorlamalarını da gözden kaçırmadılar.

Belki bazılarının menfaatleri, Osmanlı milletinin teşekkülünde idi. Lakin onlar da soğuk akıllarından ziyade heyecana gelen hislerine tabi oluyorlardı. Hiçbirisi, ama hiçbirisi geçmiş istiklalleriyle harbeden bir kavim ile beraber, onunla karışarak, eriyerek yeni bir millet husule getirmeye

razı değildi.

4. Osmanlıların büyük düşmanı Rusya ile onun köle ve pişdarları olan küçük Balkan hükümetleri istemiyordu. Zira Rusya, Boğazlara, Anadolu ve Irak'a, İstanbul ve Balkanlara, mukaddes topraklara malik olmak, böylece siyasî, iktisadi, milli ve dini maksadına erişmek peşinde idi. Boğazları elde etmekle, donanmasına Karadeniz gibi mahfuz ve büyük bir liman temin edecek, beynelmilel en mühim ticaret yollarından sayılan Akdeniz'e serbestçe çıkacak ve sonra o muhkem pusuda istediği zaman atılarak zamanımızın Hint kervanlarıyla onların muhafızları olan İngiliz ticaret ve harp gemilerine taarruz ile Birleşik Krallığın en zengin sömürgesinin yolunu kesebilecek, kısacası öteden beri göz diktiği Hind'i, garbından bir derece daha kuşatmış olacak, Anadolu'ya sahip olmakla dünyanın en münbit ve mahsuldar kıtasını hükmü altına alacak, Irak'a kadar sarkarak bütün garbi Asya'yı eline geçirdiği gibi Hind'in garp kapılarına dayanmış olacak ve belki, uzaktan uzağa ta o zamanlar beliren Rusya ve İngiltere'nin İslâm topluluğu ve binaenaleyh İslâm'ın mukaddes

topraklan hakkındaki rekabetlerinde de kendi faydasına muvazeneyi bozacak, velhasıl, Boğazları, Osmanlı Asya'sının mühim bir kısmını elde etmekle Rusya büyük siyasî ve iktisadi meyveler derlemiş olacaktı.

Balkanları geniş imparatorluğuna ilhak ile, şimal ve cenup Slavlarını birleştirecek, böylece Ayasofya kubbesine haç dikerek Ortodoksluğun meydana geldiği beşiği, yani Rusların dinlerinin çıktığı yeri, Mescid-i Kamame'yi idareleri altına alarak, Hristiyanlığın menbaını memleketinden sayılır kılacak ve bu suretle, hemen hepsi fazlasıyla dindar tebaasının kalp ile diledikleri en yüksek bir emellerini, dini ve ruhi bir emeli gerçekleştirecekti.

Bu maksatlarının kolaylıkla elde edilmesi, Osmanlı Devletinin kuvvetsizliğine, Osmanlı tebaasının devamlı nifak ve kavga halinde bulunmasına bağlı idi. Binaenaleyh, Rusya asla bir Osmanlı milleti teşekkülüne razı olmazdı. O zamanlar henüz siyasî hayat kazanmış Sırp ve Yunan devletleri ise, "Türk boyunduruğu altında kalan millettaşlarını" arttırmak isterlerdi. Bunun için de Osmanlı tebaasının ayrılık halinde olması

menfaatleri icabındandı ve ona çalışırlardı.

5. Avrupa kamuoyunun bir kısmı da istemiyordu. Zira Avrupa kamuoyunu ihdas edenlerin bazıları hala Müslümanlık - Hristiyanlık din kavgasından, Ehl-i Salip muharebesi ananelerinden kurtulamamış olduklarından, Hristiyanları İslâm hâkimiyetinden kurtarmak, haçın hatta ufak bir köşesini bile hilal altında bulundurmamak, gayrimüminleri (infideles) Avrupa toprağından, Nasara ülkesinden (Kudüs) sürüp çıkarmak arzusunda idi. Bazıları ise, sırf insaniyet ve ilim açısından muhakeme ederek "her türlü terakkiye istidatlı Avrupalı milletleri, yarı barbar, zulümkâr, harp ve kavgadan başka maharetleri görünmeyen Turaniler boyunduruğundan" kurtarmak ve bu Asyalıları geldikleri Asya sahrasına kovmak isterlerdi. Lakin ekseriya bu iki fikir birbirine karışır ve hangisi hangisinden çıktığı anlaşılamayacak kadar karışık bir halde tecelli ederdi.

Demek ki, Osmanlı milletini, Osmanlı ülkelerindeki bütün kavimlerin arzusu hilafına, harici manilere rağmen, Osmanlı hükumetinde

işbaşında bulunan birkaç kişi, bazı Avrupa devletlerine (bilhassa Üçüncü Napolyon Fransa'sına) dayanarak meydana getireceklerdi. Bu iş, gayr-i mümkün denecek kadar müşküldü. İşbaşında bulunan zatların hepsi, dâhilerden olsa, yine bunca manilere katlanabilmeleri pek az muhtemeldi. Gerçekten iş muvaffakiyetsizlikle bitti.

Zikrolunan mani sebepler, o zamandan beri eksilmedi, arttı, büyüdü. Abdülhamid'in siyâseti, Müslim ve gayri-Müslim arasındaki nifak ve zıddiyeti arttırdı. Gayri-Müslim tebaanın bir kısmı daha istiklal kazanarak, diğerlerinin şevklerini çoğalttı. Rusya'nın gittikçe kuvvet ve şevketi arttığından, Osmanlı Devletine olan zararlı tesirleri çoğaldı. Sırp, Yunan, Bulgar, Karadağ tesirleri peyda oldu. Avrupa efkârı daha ziyade Türkler aleyhine çevrildi. Osmanlı milleti siyâsetinin en kuvvetli taraftarlarından Fransa, Paris Muahedesi devrindeki azametini kaybederek, Rusya'nın yardakçısı oldu. Hulasa, memleketin dâhilinde ve haricinde bu siyâsete büsbütün karşı bir muhit doğdu. Binaenaleyh, zannımca, artık Osmanlı milleti meydana gerim1ekle uğraşmak, beyhude bir

yorgunluktur.

Şimdi, İslâm birliği politikasının Osmanlı Devletine yararlı olup olmadığını, tatbik kabiliyeti bulunup bulunmadığını tetkik edelim: Yukarıda ima olunduğu üzere, bu siyâsetin tatbiki halinde Osmanlı tebaası arasında dini nifak ve düşmanlığın artması, böylece gayri-Müslim tebaa ile onların ekseriyetle meskûn oldukları memleket kısımlarının kaybı ve binaenaleyh Osmanlı Devletinin kuvvetinin azalması gerekecekti. Bundan başka, umumiyetle Türkler arasına Müslim ve gayri-Müslim farkı girecek, soydan doğma kardeşlik din ihtilafları ile bozulacaktı.

Lâkin, bu mahzurlara mukabil, Osmanlı Devleti idaresindeki bütün Müslümanlar ve binaenaleyh onun bir parçası olan Türkler pek güçlü bir bağ ile sımsıkı birleşecekler, böylece farklı cins ve dinden oluşmuş "Osmanlı Milleti"ne nispetle, pek ziyade sıkı ve bu sıkılığı cihetiyle, mülkçe, adetçe, arazice, servetçe olan noksanlıklarına rağmen daha kuvvetli bir topluluk, İslâm topluluğu, meydana getireceklerdi.

Daha mühimi, yeryüzündeki bütün

Müslümanların gittikçe kuvvetlenmek üzere birleşmesi ve böylece Anglo-Sakson, Cermen. Slav, Latin ve belki sarı ırkın birleşmeleriyle meydana gelecek büyü k kuvvetler arasında varlığını muhafaza eyleyebilecek, din üzerine müstenit bir kuvvetin doğması için hazırlanacaktı. Bu yüksek emele varana değin, şüphesiz hayli zaman geçecek, ilk devirlerde yalnız şimdiden mevcut manevi münasebetler takviye olunarak, müstakbel topluluğun ancak müphem bir taslağı yapılacak ve fakat gitgide hatları ve şekli daha çok belirecek, müspet, kati ve henüz zikri geçen büyük, korkunç manevi eşhasla boy ölçüşebilmeğe muktedir, Asya'nın büyük bir kısmıyla Afrika'nın yarısından ziyadesine hâkim manevi bir şahıs yaratılmış olacaktı.

Lakin bu tarz-ı siyâsetin, Osmanlı Devletinde muvaffakiyetle tatbiki mümkün müdür?

İslâm, siyasî ve içtimai işlere pek çok ehemmiyet veren dinlerden biridir. İslâm'ın esas kaidelerinden biri "din ve millet birdir", düsturuyla ifade olunur. İslâm, mümin olan kimselerin cinsiyet ve milliyetlerini bitirir; lisanlarını kaldırmaya çalışır,

mazilerini, ananelerini unutturmak ister: "İslâm, kuvvetli bir değirmendir ki, farklı cins ve din müntesiplerini öğütüp, dinen, cinsen bir, aynı haklara sahip, yekdiğerinden hiç farksız Müslümanlar çıkarır."

İslâm'ın meydana çıkışında, güçlü, muntazam siyasî teşkilatı vardı. Kanun-u Esasisi Kur'an idi. Resmi dili Arapça idi. İntihap edilmiş bir reisi, mukaddes bir riyaset merkezi vardı.

Lakin diğer dinlerin tarihinde görülen değişmeler, İslâm'da dahi bir dereceye kadar müşahede olunur: Irk tesirleri ve muhtelif vakalar neticesi, dinin teşkil ettiği siyasî birlik kısmen bozuldu. Hicretten henüz bir asır geçmemiş idi ki, Arap ve Acem milliyetleri zıddıyeti, Emeviye ve Haşimiye hanedanları arasındaki nefret tarzında tecelli ile İslâm birliğine kapanma bilmez bir yara açtı, Sünni ve Şii büyük ihtilafını ortaya çıkardı. Daha sonraları, Arap ve Acem unsurlarına Türk, Berber vesaire gibi muhtelif unsurlar da karıştı. Bunlar İslâm'ın düzeltmek, birleştirmek ve temsildeki şiddetine rağmen, milli his ve ihtiraslarım kısmen muhafaza eylemiş olduklarından,

İslâm'daki fikir ve siyâset birliği daha ziyade bozuldu. Şarkta da, tıpkı garpte olduğu gibi tavaif-i mülûk hâsıl oldu. Hilafet, manevi riyaseti bir dereceye kadar muhafaza etmekle beraber, pek geniş Darü'l-İslâm, her tarafta türeyen küçük küçük ve geçici emirlikler, saltanatlar, şahlıklar, padişahlıklar ile parça parça oldu. Bizzat hilafet de ikileşti, hatta üçleşti. Resmi ve dini lisan da birliğini kaybetti. Acemce, Arapça kadar hak iddiasına kalkıştı

Bir zaman geldi ki, İslâm'ın kuvveti en aşağı noktasına doğru inmeye başladı. İslâm ülkelerinin bir kısmı, gitgide büyük kısmı, dörtte üçünden fazlası, Hristiyan devletlerinin hâkimiyeti altına geçerek İslâmiyet'in birliği delik deşik oldu.

Yakın zamanlarda ise, garp fikirlerinin tesiriyle, İslâmiyet'in arzusuna rağmen tamamıyla mahvedemediği kavim ve milliyet taassubu, pek az da olsa, baş göstermeye başladı.

Kuvvetine halel veren bunca vakalar ile beraber, İslâm hala pek güçlüdür. Müslimin arasına, dinlerinde şüphelilik veya daha beteri olan imansızlık henüz girmemiş denebilir. İslâm'ın

hemen bütün tabileri, din yolunda her fedakârlığı göze alacak, muti, dini ile heyecanlı, dini bütün kimselerdir.

Bazı Müslüman devletlerin yeni kanunları İslâm şeriatından ayrılmakla beraber, esası yine İslâm kaideleri gibi gösterilmektedir. Arapça yegâne din lisanıdır. Hatta birçok yerlerin Müslümanları için ilmi ve edebi lisandır da. İslâm okulları-müstesna bölümleri sarfınazar-aynı program ile ayni lisan üzere (Arapça dili) öğretime devam etmektedir. Hulasa, İslâm medeniyeti, evvelki birliğiyle devam ediyor denilebilir.

Hala her Müslümanım, Türk veya İranîyim demekten evvel, "elhamdülillah Müslümanım." diyor. Hala İslâmiyet dünyasının büyük kısmı, Osmanlı Türkleri hakanını İslâm'ın halifesi tanıyor. Hala bütün Müslümanlar, günde beş defa Mükerrem Mekke'ye yüz çeviriyor ve Kâbe'ye yüz sürüp Hacer-i Esved'i öpmek için, büyük bir heyecan ile kürenin her tarafından muhtelif sıkıntıya katlanarak koşuyorlar. Hiç korkmadan tekrar olunabilir ki İslâm henüz pek güçlüdür. Bunun üzerine tevhid-i İslâm siyâsetinin tatbikinde,

dâhili maniler az güçlü k ile katlanılabilecek surettedir. Lakin harici maniler pek kuvvetlidir. Gerçekten, bir taraftan İslâm devletlerinin hepsi Hristiyan devletlerinin nüfuzu altındadır. Diğer taraftan bir iki müstesnası dışında, bütün Hristiyan devletleri Müslüman tebaaya maliktir.

Tabiiyetlerinde bulunan Müslümanların, hatta kuvvetlice manevi bir vasıta ile olsun, hudutları haricindeki siyasî merkezlere bağlılıklarını istikbalde, mühim neticeleri çıkabilecek umumi bir fikre hizmetlerini menfaatlerine aykırı gördüklerinden ortaya çıkmasına her suretle karşı koymak isterler ve bütün İslâm devletleri üstündeki nüfuz ve iktidarları sayesinde bu istediklerini icra da edebilirler. Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslâm devleti olan Osmanlı Devletinin bile ciddi bir surette İslâm birliği siyâsetini tatbike kalkışmasına, belki de muvaffakıyetle, karşı koyarlar.

Türk birliği siyâsetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dini, hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar

daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasî milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmişi olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.

Bu faydalara mukabil, Osmanlı ülkelerinde meskûn, Müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi de mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ve İslâmiyet'in Türk ve Türk olmayan kısımlarına ayrılarak, artık Osmanlı Devletinin Türk olmayan

Müslümanlar ile ciddi bir münasebeti kalmaması mahzurları vardır.

Türkleri birleştirmek politikasının tatbikindeki dâhili müşkülat İslâm siyâsetine nazaran ziyadedir. Her ne kadar, garbın tesiriyle Türkler arasında milliyet fikirleri girmeye başlamış ise de, yukarıda söylenildiği gibi, bu vaka henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslâmiyet'te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve pür heyecan hissiyattan, hulasa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiç birisi Türklükte yoktur. Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar.

Lakin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslümandır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amil (factuer) gibi bakmaktadırlar. İslâm, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde

değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de: Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasî ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalplerin hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak halik ile mablak arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasî ve içtimai ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar[6].

Harici engeller ise, İslâmiyet siyâsetine nispetle daha az kuvvetlidir. Çünkü Hristiyan devletlerden yalnız birisinin, Rusya'nın Müslüman Türk tebaası vardır. Bu cihetten, menfaatleri gereği, Türklerin birleşmemesine çalışacak yalnız bu devlettir. Başka Hristiyan devletlere gelince, ihtimal ki bazıları, Rusya menfaatlerine zararlı olduğu için, bu siyâseti desteklerler bile.

Yukarıdaki mütalaalardan şu neticeler çıkıyor: Osmanlı milleri yaratılması, Osmanlı Devleti için

faydalara sahipse de, gayr-i kabil-i tatbiktir. Müslümanların veya Türklerin birleşmesine dönük siyâsetler Osmanlı Devleti hakkında eşit denilebilecek menfaat ve mahzurlar ihtiva etmektedir. Tatbikleri cihetine gelince, kolaylık ve zorluk yine aynı derecede denilebilir.

Bu halde hangisinin tatbikine çalışılmalıdır? Türk gazetesinin ismini işittiğim zaman, nihayet beni rahatsız eden şu suale cevap bulacağımı ümit ve ismine nazaran o cevabın da Türklük siyâseti olacağını zanneylemiştim. Lakin gördüm ki, "hukuku muhafaza" olunacak zihinleri temizlenecek, fikirleri sevindirilecek Türk, sandığım gibi şimdi bile Hanbalık'tan, Karadağ'a, Timur Yarımadasından Karalar İline kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim birer kısmını kaplaya n büyük ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp, ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türküdür. "Türk" yalnız onları görüyor, onları biliyor. Ve hem de ancak miladi on dördüncü asırdan beri -Fransız menbalarına nazaran- biliyor. Ve binaenaleyh, şu zamanda aynı devletin tebaası olup Müslim veya gayri-Müslim ve fakat diğer cinsten bulunan

cemaatler ve harici milletlere karşı yalnız onların "hukukunu muhafaza" etmek istiyor. Türk için Türklüğün askeri. siyasî ve medeni geçmişi yalnız Hüdavendigarlarından, Fatih'lerden, Selim'lerden, İbni Kemal'lerden, Nefi'lerden, Baki'lerden, Evliya Çelebi'lerden, Kemal'lerden teşekkül ediyor; Oğuz'lara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbni Sina'lara, Teftazani ve Nevai'lere kadar varamıyor:

Arada sırada İslâmiyet, hilafet politikalarına da yaklaşır gibi oluyor da, birleşebilecek Türklerin hemen cümlesi Müslüman olmak cihetiyle esasen mühim noktalarda ortaklıkları bulunan İslâm ve Türk siyâsetlerinin ikisini birlikte desteklemek istediği zannolunuyor; lakin bunda da çok kalmıyor, ısrar etmiyor[7].

Hulasa, öteden beri zihnimi işgal edip de, kendi kendimi ikna edecek cevabını bulamadığım sual yine önüme dikilmiş cevap bekliyor: Müslümanlık, Türklük siyâsetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir?

Zoya Köyü (Rusya)
15 Mart 1904

AKÇURAOĞLU YUSUF

CEVABIMIZ: ALİ KEMAL

Mukaddemede, ilk nüshamızda uzun uzadıya ifade eylediğimiz halde, gazetemizin esas yolu hakkında bizden yine izahat istiyorlar. "Üç Tarz-ı Siyâset" unvanıyla geçmiş nüshamızda neşredilen tafsilatlı yazıda ise, Türklerin tevhidi, İslâm'ın ittihadı, Osmanlı milliyeti diye vasıflandırdıkları farklı yollardan hangisini benimsediğimizi anlamadıklarını beyan eyliyorlar. Diğer izahata girişmeden evvel şu beyanata cevaben demek isteriz ki, bizim için Türkü İslâm'dan, İslâm'ı Türk'ten, Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türk'ten, İslâm'dan ayırmak, tekliği üçe bölmek olamaz. Hayalimize gelse bile fikrimize yerleşemez. Böyle taksimatı kâğıt üzerinde yürütmek, sonra zavallı tarihi, vakaların hakikatini -biçarelerin ağzı, dili yok ya- bu indîliklere göre devir devir, sınıf sınıf, bol boluna bölerek, öbür devri İslâm ittihadına, beri devri Osmanlı milliyetine, en son kısmı ise Türk ittihadına hasreylemek kolaydır, hususiyle aladır; çünkü bir nevi ilmi müzakeredir, herhalde edebi bir eksersizdir. Şu kadar ki Türk gibi gazete, iyi emelini

esasen bu yola hasredemez. Edemediği için de, hakikatlere daha muvafık, vakalara daha mutabık bir yol takip eder. Şu hakikatten hepimiz emin olmalıyız ki, padişahlarımızdan, hükümet ricalinden, hatta ulemamızdan, fazıl kişilerimizden belki Türkü İslâm'dan, özellikle İslâm'ı Türk'ten, Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan ziyade seven, düşünen oldu. Tabii oldu, çünkü doğuştan kimimiz dindar, kimimiz hür fikirli oluyoruz. Böyle olduğumuzu da ahval ve hareketlerimizde gösteriyoruz. Yoksa hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz ne yakın, ne uzak mazide, hatta ne de halde, ne İslâm ittihadı, ne Osmanlı milliyeti, ne Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi. Sultan Mahmut'tan, Reşit Paşa'dan, tâ Âli ve Fuat Paşalara, Mithat Paşa'ya kadar bütün o büyüklerin hiçbiri, Bulgar'ı, Rum'u, Sırb'ı, Ermeni'yi, Ulah'ı, Marani'yi; Keldani'yi Osmanlı milliyetinin yaradılışına sokmak beyhude hayaline sapmadı. Çünkü her biri biliyordu ki, Fransa Büyük ihtilalinden, Napolyon'un o destanlı rengarenk zafer ve eserinden, Avrupa'nın o karışık heyecanlanmasından sonra, uyanmağa, maziden

istikbale doğru göz açmaya, varlıklarını candan gönülden anlamağa, istemeğe başlayan bu muhtelif milletleri öyle Osmanlı milliyeti birliğinde temsile kalkışmak, amiyane bir tabirle yangına körükle gitmek demek idi, hatıra bile gelmezdi. Fakat Osmanlı hükümet tarzını Avrupa'nın yeni fikirlerine mülayimce bir şekilde sokarak, devrin siyasî gidişinden istifade ile bütün bu kavimlerin tabiiyetimizde kalmasına çalışmak tabii idi, makul idi. Öyle yapıldı, daha doğrusu, mümkün olabildiği kadar öyle yapılmağa çalışıldı. Yakaların hakikati bu derece basit, vazıh iken: "Ahaliyi aralarındaki din ve mezhep ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir millet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak" tasavvurlarına sapmak, ne yalan söylemeliyiz, bize pek garip görünüyor. Öteki padişaha, beriki vezire, o fikri, bu niyeti atfetmek kolaydır, fakat bu iddiaları tarihi deliller ile sağlamlaştırmak ve ispat etmektir ki müşküldür. Aynı lisan, aynı emel ve aynı suretle teessüs, tecelli eden Amerika halkıyla, hükümetiyle Osmanlı halkı

ve hükümeti arasında hangi devirde, hangi şekilde olursa olsun bir münasebet ve benzerlik farz etmek, tarihin havsalasına, hakikatlerin alanına girmeyen tasavvurlardandır. Yoksa tarihi altüst, karmakarışık ederek zorla delil gibi göstermek ilmin ciddiyetine uymaz. Yine bilfarz Fransa'da Üçüncü Napolyon, filhakika milliyet taraftarı idi. İtalyalıların, Almanların milliyetlerinin teşekkülüne çabaladı, hatta Fransız menfaatlerine karşı çabaladı. Alman, İtalyan milliyetleri teşekkül eder etmez, ilk hamlede Fransızların aleyhine dönüverdiler. Her ne ise o garip yaradılışlı hükümdar, esasen Büyük İhtilal felsefesinden sızan bu milliyet fikrinin hem başı hem sonu oldu. Şimdi, Üçüncü Napolyon'un Osmanlı siyâsetinin gidişine derin bir tesiri farz olunsa idi, o da devletimizin tamamen yok olmasıyla, az çok tabiiyetimiz altında yaşayan muhtelif kavimlerin, önce Bulgarların, bir dereceye kadar Sırpların, Romanyalıların tam istiklaliyle olabilirdi. Hatta bir derece oldu bile, 1858 toplantısıyla Memleketeyn'in, Osmanlı tabiiyeti bağlarından sıyrılmalarına en ziyade o zaman Fransa çalıştı. Sırbistan için de böyledir. O vakit

Fransızlara kalsa idi, ta Suriye'nin Marunilerinden Bulgarlara ve Ermenilere kadar bizde tabi milliyet bırakmaz, istiklale eriştirirlerdi. İmdi, bu açık gerçeğe rağmen Osmanlı milleti fikri, en ziyade Ali ve Fuat Paşalar zamanında geçerli idi. Fransız kaidesinin; plebisit ile milletler teşkil etmenin resûlü Üçüncü Napolyon'da bu garplılaşmış paşalara kuvvetli destek oluyordu" demek, tarihi bir parça hırpalamakla olur. Tarih! Tarih! Lakin tarihe gayet dikkat ile insaf ile bakmalıyız. Gelişi güzel vakaları tarihe delil, tarihi rical ve vakaları şahit getirmek, bilmeyiz amma, o şahane fenne bir mertebe hürmetsizlik olmaz mı?

Osmanlı milliyeti bahsi böyle bir tarafa dursun, İslâm ittihadına gelince: Bu da bir garip tasavvurdur ki hiçbir zaman kuvveden fiile çıkmadı. Hatta teşebbüse bile mazhar olmadı. Şu sebeple ki hakikate uymaz, hayale sığmaz imkânsızlıklardandır. İslâm'ı ittihada davet edebilmek için, her biri bölük bölük İslâm ahalisine hükmeden Fransa, İngiltere, Rusya, saire gibi devletlerin cümlesine birden meydan okumak iktidarında olmalıyız. Hatta umumiyetle

Hristiyanlara, eski devirde olduğu gibi galip gelebilmeliyiz. Hâlbuki biz galebe, hücum şöyle dursun muhafaza, müdafaa için çareler arıyoruz, arıyoruz da bulamıyoruz. Rumeli'nin Müslümanlarını muhafazaya muktedir değilken, Hindistan'dakileri ele geçirmeye çalışmaya kalkışmak, en coşkun bir hayale sığmaz asılsız rüyalardandır. Sultanlarımızdan, vezirlerimizden, ediplerimizden bu olmayacak emre çaba harcayanlar hangileri oldu? Göremiyoruz. Filhakika, makale sahibine göre bu berikilerin içinde bir "Rousseau" mütercimi bile varmış ki, bu zat da zavallı Sait Bey olsa gerek, meğer ki "Emile"i tercüme eden Ziya Paşa olmasın!

Sait Bey ki, "Rousseau"nun ahlaki faziletlerini Türkçeye nakletti. Başka ufak tefek makaleler, Galatât-ı Tercüme gibi sade eserler yazılı. Lakin hangi sözler, hangi işler ile İslâm ittihadına çalıştı, anlayamadık. Ziya Paşa'da bile, Hürriyet'ten Harabat'a kadar sarih surette böyle bir fikre tesadüf etmedik. Bir Bulgar' la, bir Rum'la, bir Türk'ü mezcederek, Fransız, Alman, İtalyan milliyeti gibi bir milliyet teşkil etmek düşünmeğe bile

değmez olamayacak bir iş olduğu gibi, zamanımızda Asya'nın, Afrika'nın, Avrupa'nın Müslümanlarını tevhit ile bir İslâm Devleti meydana getirmek, tantanalı lâkin kuru bir vehimdir. Bir vehmi, öyle halife lâkabını diğer lâkaplara tercih etmek, dine fazla hürmet göstermek, ehemmiyet vermek gibi tabii halleri delil göstererek o padişaha, bu vezire, nihayet şu fırkaya isnada kalkışmak doğru mudur? Bütün bu ricalin işi gücü kalmadı da, bu kuruntulara mı mesai sarf eyliyorlar? Buna delalet eden hakikî delil nerededir? Bu yolda bir muharebe mi açıldı? Bir hatt-ı hareket cetveli mi neşrolundu? Bir teşebbüse mi girişildi? Mekteplerde dini tedrisatı arttırmakla, Şam'dan Mekke'ye bir demiryolu inşasına kalkışmakla öyle asılsız büyük bir fikrin arasında ne münasebet olabilir? Rusya Devleti bütün Slavları, Almanya devleti bütün Cermenleri itaatları altına alarak Cermen, Slav geniş ittihadlarını getirmeğe çalışabilirler. Bu makbul bir iştir, çünkü hâsıl olabilir bir emele matuftur. Bütün Slavların, Cermenlerin aralarında ırk, fikir, vatan, iklim yakınlığı, ekseriya da lisan birliği gibi cins cins münasebetleri vardır.

Hâlbuki cihanın Müslümanlarını dinden maada birbirine rapteden bir alaka mevcut mudur? Cermenler umumiyetle Avrupa'nın ortasında, Slavlar ise hemen umumiyetle Avrupa'nın baştanbaşa şarkında otururlar. Bir hâkimiyet, bir idare, bir ittihat altına girebilirler. Fakat İslâm'ın her halinden maada, bulunduğu yerlerin yekdiğerine sonsuz uzaklığı böyle bir inanca kesin manidir.

İslâm ittihadını böylece olabilir görmediğimiz gibi, Türklerin tevhid-i fikrinden de bir mana çıkarabilenlerden de değiliz. Neyi, kimi birleştiriyoruz. Tarih bir tarafa dursun, bir kere lütfen coğrafyaya, dünyanın ahvaline ibretle nazar atfedilsin. Türklerin bu suretle tevhidi için cihanı ne kadar alt üst etmek, hiç olmazsa koca Rusya Devletini gövdesinden ne derece kırmak lazımdır, düşünülsün.

İlahi. Tatarlar ile bir nevi Türklerle meskûn iken Kırım'ı muhafaza edemedik de şimdi bütün Asya'nın Türklerini tevhide mi çalışacağız? Böyle bir ham hayale bedel de Türk olmayan vatandaşlarımızı mı feda edeceğiz? Bu acayip fikri yaratanlar kimlerdir? Lehçe' de, (geldim)i (geldüm)

yazmak gibi bir şivesizlik göstermiş olduğu için Vefik Paşa merhuma mı bu hafiflik isnat olunuyor? Necip Asım Efendi ise Leon Kahon'un o muğlak fakat gevşek Moğol Tarihini Türkçeye naklettiğinden dolayı mı, yoksa "kaide-i Türkiye" diye sırf kuru bir inat saikasıyla o (Vav) haşvini ilave ederek Türkçede bir kaidesizlik gösterdiği için mi, böyle bir ucubenin yayıcısı addolunuyor? Fakat Ş. Sami Bey esasen Arnavut olduğu için lisânen, fikren, emelen, ne suretle olursa olsun, ancak Osmanlılık itibariyle Türklüğü idrak edebilir, öyle Türklerin tevhidi gibi acayip fikirlere çabasını vakfedemez. Hulasa, ne kadar muhteşem, mübeccel olursa olsun, muğlak, bilhassa imkânsız olduğu için biz böyle Osmanlı milletinin vahdeti, İslâm ittihadı, Türklerin tevhidi gibi fikirleri emellerimize hedef ittihaz edemeyiz, bu yollara mesai harcayamayız, çünkü uğraşımızın memleketimiz için, vatandaşlarımız için faydasını, bir semeresini görmek, göstermek isteriz.

Bu tafsilattan sonra bahsimizin diğer şıkkına sözü geçirerek yolumuz, fikrimiz, maksadımız nedir, bir kere daha, aşağıda, kısaca fakat açıkça

ifade etmek dileriz.

Bugüne kadar dedik, diyoruz, demek istiyoruz ki Türk, mazi, meziyet sahibi bir kavimdir, altı yüz beş senelik bir devletin, bir saltanatın müessisi, malikidir. Bugün bile, zemin ve zaman sebebiyle uğradığı çöküntü şüpheleri içinde, zaman zaman maddeten, manen mümtaz yaratılışını izhar ve ispattan geri kalmıyor. Bir savaşta ekseriya dünyaya baştanbaşa hayret veriyor. Bununla beraber, iktiza ederse, fırsat düşerse Avrupa medreselerinde, cihan irfanında kendini gösterebiliyor. Filhakika hükümet, cemiyet itibariyle bozulmaya uğraşmıştır. Fakat bu günahların kusuru esasen kavimden ziyade iklimin, yaratılışın değil zaman ve zeminindir. Bu engeller, bu belâlar olmasaydı, şarka bu suretle gömülmeseydi Türk bu içtimai yıkıntıya uğramazdı. Mamafih ezeli hükmün gidişini değiştiremeyiz, olan oldu.

Şimdi öbür güzelliklere istinaden bu noksanları gidermeğe çalışmalıyız. Cihana göstermeliyiz ki, böyle bir yükselme asrında, taassubun kurbanı olarak sönmeğe mahkûm

edilemeyiz. Mazimize, yaratılış meziyetlerimize, mesaimize istinaden varlığımızı, istiklalimizi muhafaza etmek, bu şaşaalı güneşin feyzi altında diğer kavimler gibi mukadder tekemmülümüzü takip eylemek isteriz. Öyle bir devirdeyiz ki, âlemde şöyle böyle adalet hükmünün geçerli olduğuna kaniyiz. O halde koskoca bir kavmin imhasına hangi adalettir ki aklı yatabilir?

Sade noksanlıklarımızı görmemeli, bir parça insafla kemâllerimize dikkatle atf-ı nazar eylemeli. Şarkın başka bir kavmi var mıdır ki, bilfarz elli, altmış sene içinde lisana, edebiyata, hatta umumiyetle irfana Türkler kadar feyz ve kemal vermiş olsun. Sultan Mahmut devrinde Türkçe ne idi, Sultan Hamid devrinde ne oldu? O zaman Türkler ne biliyordu, bugün Türkler yine diğer şark kavimlerine nispetle neler bilirler? Bilhassa bu tecelli ne kadar manilere rağmen husule geldi. O kadar uzaklara bile gitmeğe hacet yok: Ne türlü sebeplerle olursa olsun, tabip, davavekili, muharrir, saire bir gençler kütlesi, bir müddet Avrupa'da yetkinlik elde etmeğe çalıştıktan sonra, birkaç sene evvel bu zemine geldik. Az bir müddet içinde her birimiz bir

meslekte ilerledik. Fikrimizi, ahvalimizi, muamelatınızı yakından tetkik eden insaflı Frenkler bile: "Türk hakikaten diğer şark kavimlerinden müterakki, yüksek imiş, bir Avrupalıdan hiç aşağı kalmıyor, Şarkta doğan Avrupalılara ise tercih edilir" diyorlar. Hakkımızı, fazlımızı teslim etmeyen, idrak eylemeyenler yine olsa olsa içimizdendir. Çünkü şahıs itibariyle alayız; fakat cemiyet, içtimai kabiliyet bakımından henüz berbatız. Sebepleri farklı farklı olarak, aramızda daimi bir kötü nifaktır ki hükümrandır. Bilfarz, bu derece saflıkla böyle iyi niyetle neşrolunan şu Türk gibi bir gazeteye düşmanca bir nazarla bakmak vesilelerini aramağa kadar varırız. O derece munafıkız, o derece parçalanmağa teşneyiz.

Fakat biz sebat ve metanet gösterirsek, bilhassa her birimiz mesleğimizde meziyetimizi göstermeğe çalışırsak, o kötü hissiyatın hiçbir zaman kurbanı olmayız; sonunda öğünülecek emelimize ereriz.

Emelimiz nedir? Cihanın hangi bir köşesinde olursa olsun, bilfarz Mısır'da, mümtaz bir mevki, Rumlar, İtalyanlar hatta İngilizler, Fransızlar gibi

mümtaz bir mevki tutabilmektir. Niçin öyle olmasın? Doğuştan veya sonradan elde edilmiş faziletler itibariyle onlardan aşağı mıyız? Güzel bir terbiye gördükten sonra hangi bir işi üzerimize alırsak hiç olmazsa onlar kadar yerine getiremiyor muyuz? Gözümüzün önünde öyle idareler, işler oluyor ki, aynı derecede kültürlü bir Türk, diğer kavimlerden ziyade bunlarda muvaffakıyet gösteriyor.

Bir içtimai heyetin cemiyet olarak ıslahı, o heyeti terkip eden fertlerin şahıs olarak iyileşmesine, feyzine bağlıdır. Ne zaman Türkler içerde ve dışarda şahsen yükselirler, kuvvetlenirler, maddeten ve manen, fikren ve ilmen kudret ve servet sahibi olurlarsa, gitgide bu Türk Devleti de o feyizlerinin meyvelerini görmeğe, toplamağa başlar. Yoksa biz uğraşımızı, istidadımızı bu yüce işlere hasredeceğimiz yere, içerde ve dışarda kendimizden, hükümetimizden âcizane, miskince, şikâyete, sızlanmaya vakfedersek kuru kuruya, malumu ilam kabilinden olmak üzere aleyhte bulunmaktan maada bir meslek sahibi olamazsak, yani yaramıza bir yara daha katmakla uğraşırsak

netice, şimdiye kadar olduğu gibi, nura değil karanlığa çıkar. Ey koca Türk, durumu beğenmedin, hoş görmedin, memleketini terk eyledin, değil mi? Maksadın hayır ise, yürü, git Mısır'a, Amerika'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya nereye istersen git. Fakat her gittiğin yerde bir meslek, bir meziyet, bir irfan sahibi olmağa çalış. Çalış da, maddi ve manevi kudret ve servet edin. Fikren, cismen yüksel. Yüksel ki, bir gün senden memleketin her suretle istifade edebilsin. Hepimiz böyle yapabilsek, çok geçmez Osmanlı topluluğu, beraberce, her suretle ne parlak bir nizam ve intizama mazhar olur, görürüz.

İşte, bu gazetenin emeli, Türklere şu feyiz ve salah yolunu, medeniyet kavgasında şu iyi hayat mücadelesini göstermek, mümtaz yaratılışlarını hatırlatmakla beraber, şimdiye kadar uğraya geldiğimiz meskenet ve ataletten, sapkınlık ve nifaktan halimizi, geleceğimizi korumaktır ki bu içimizden hangi tarafın, her kimin olursa olsun aleyhinde bulunmak, uğraşmak zilletinden, o çaresiz hatta muzır mesaiden uzak, arınmış bir yoldur. Umduğumuz şekilde olursa dünyanın her köşesinde Türkler istediğimiz gibi yükselirse

topluluk, hükümet de tabii feyz bulur; yoksa biri olmadan beriki asla olamaz. Bir heyetin kötülükleri, fertlerinin toplam günahlarıdır.

Bu izahattan sonra, Osmanlı milliyeti vahdeti imiş, İslâm ittihadı imiş Türklerin tevhidi imiş öyle müphem şeylerle uğraşmak, vazifemizden hariç olduğu anlaşılamaz mı? Biz, Türklerin fertler itibariyle yükselmesine çalışanlardanız. Bu nimet o derece çoklukla husule gelsin. Türkler durumu koruyabilsinler, topluca yok olmaktan kurtulsunlar, ikbal yolunu tutsunlar, sonra Osmanlı milliyetinin vahdeti mi, İslâm ittihadı mı? Türklerin tevhidi mi? ne gerektir, düşünsünler. Bütün bu fikirlerin başlangıcı, hareket noktası şu basit, güzel maksadımız olduğu için, Osmanlı milliyetinin vahdetini, İslâm'ın ittihadını, Türklerin tevhidini mi, ne istiyorsan iste, fakat bu yüceliklere ermek için evvel emirde gel, bizimle çalış! Yaratılışlarındaki cevherden istifade ile Türkler dâhilde olamazsa hariçte her suretle yükselişe erişsinler. Böyle olduklarını da yare ve ağyare göstersinler. İrfan yolunda, hatta milli irfanda ilerlesinler. Elli altmış sene içinde harika bir sanat mertebesine

yükselttikleri milli lisanlarını daha ziyade düzeltsinler, yüceltsinler. Bununla beraber, Türk edebiyatına daha canlılık, daha parlaklık versinler. Hikâyelerimizi, tarihlerimizi, eserlerimizi garp lisanlarına tercüme etmeğe koyulsunlar. Medeni cihan zorla bizi bir Avrupa kavmi gibi telakki, milletler cemiyetine kabul eylesin.

O zaman, en seçkin ikbalin yolunu bulmuş oluruz. Biz bütün hu yükselmeleri bu tecellileri pek ziyadesiyle gerçekleşebilir görüyoruz. Şu kadar ki, bu yüce hedefe ermek için en güzel, sade, o kadar değil yegâne vasıta, bu yüce yolu tamamıyla idrak eyledikten sonra, her birimiz özel mesleğimizde, tababette, dava vekilliğinde, ticarette, ziraatta, mali işlerde vesairede o memlekette, bu memlekette, benzerlerinin üstünde olmağa, bununla beraber de derece derece, şu arz ettiğimiz vazıh ve meşru surette umumi hayrı, milli ikbali düşünmeğe çalışmak daima çalışmaktır. Bunun içindir ki, bütün şu mufassal bahse, yine bu sefer de, Latin şairlerinden birinin şu sade olduğu kadar büyük sözüyle son veririz: "Çalışalım!.."

Mısır, 26 Mayıs 1904

ALİ KEMAL

BİR MEKTUP: AHMET FERİT (Tek)

Ser muharrir Beyefendi,

Muteber Türk'ün birkaç nüshasında neşrolunan "Üç Tarz-ı Siyâset" isimli fâzılane makaleyi okudum.

Makalenin muharriri, ifadeleri arasında bazı kati hükümler veriyor, fakat makalenin hitamında gayet vazıh şüphecilikle her türlü hükümden kaçınarak, makalesini büyük bir soru işareti ile bitiriyor ve "Üç Tarz-ı Siyâset"ten birinin tercihini Türk'ten ve okuyucudan bekliyor.

Bendeniz, tabiatım gereği şüpheci olamadığım ve Türklerin bugüne kadar pek az işlemiş, pek az yorulmuş dimağlarının bu gibi ilmi müzakereler ve münakaşalar ile yorulmağa, gelişmeğe ve olgunlaşmağa ihtiyacına kani bulunduğum için, zikredilen makaleye şöyle böyle bir cevap hazırlamıştım. Bunu takdim etmek isterken, yüksek gazetelerinde edibane ve münekkidâne bir cevap neşrolundu.

Bendeniz, "Üç Tarz-ı Siyâset" makalesinin cidden tetkik ve münakaşaya değerli bulunduğuna kani olarak cevap yazmış idim. Türk'te neşrolunan

cevap, bilakis, bahsi geçen makalenin hayallerden, kuruntulardan ibaret bulunduğunu iddia ediyor. Bu iddia aciz fikrimi asla değiştirmedi, fakat cevabımı uzatmağa sebep oldu. Çünkü Türk"te neşrolunan cevap, lisanının şiddetiyle, bir nevi edebiyat meraklılarını, bilhassa bazı tarih ve içtimai ilim bigânelerini ikna edebileceğinden, evvelemirde bu cevap makalesini red, ikinci olarak da asıl makaleye cevabımı yazmağa mecbur kaldım. Bu uzun red ve cevabım muhterem Türk'ün bir köşesinde yer bulabilirse bahtiyar olurum.

"Cevabımız"ın muhterem muharriri, biraz karışık, biraz düzenden yoksun makalesinde başlıca şu fikirleri dermeyan ediyor:

"Hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz, ne yakın ne uzak bir mazide, hatta ne de halde, ne İslâm, ne Osmanlı milliyeti, ne Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi. Bunlar hep icrası gayr-i kabil garip tasavvurlar, vehimler ve hayallerdir. En coşkun bir hayale bile sığmaz karışık rüyalardır. Hem "Üç Tarz-ı Siyâset"in muharriri, bu siyâsetleri, tarihi, indiliklere göre bol boluna bölerek, tanzim ederek vakaların hakikatini alt-üst

ederek meydana çıkarmıştır".

"Tarih, tarih! Lakin tarihe gayet dikkat ile insaf ile bakmalıyız. Gelişi güzel vakaları tarihe delil ve tarihi vakaları şahit getirmek... O şahane fenne hürmetsizlik olur".

"Bizim için Türk'ü İslâm'dan, İslâm'ı Türk'ten, Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türk'ten İslâm'dan ayırmak, tekliği üçe bölmek olamaz".

"Biz hakikatlere daha muvafık, vakalara daha mutabık bir yol takip eyleriz. İçtimai bir topluluğun cemiyet olarak ıslahı, o topluluğu terkip eden fertlerin ıslahına, feyzine bağlıdır. Biz, Türklerin fertler itibariyle yükselmesine çalışanlardanız".

Türkler hali muhafaza eyleyebilsinler, topluca sona ermekten kurtulsunlar, ikbal yolunu tutsunlar... Sonra Osmanlı milliyetinin birliği mi? İslâm'ın ittihadı mı? Türklerin birleştirilmesi mi? Ne gerektir düşünsünler. Bütün bu fikirlerin mebdei, başlangıç noktası, şu basit, güzel maksadımız olduğu için, Osmanlı milletinin vahdetini, İslâm'ın ittihadını, Türklerin tevhidini mi, ne istiyorsan iste; fakat bu yükselişe ermek için evvel emirde gel bizimle çalış!"

Ve "yine bu sefer de, Latin şairlerinden birinin şu sade olduğu kadar büyük sözüyle son veriyoruz: Çalışalım!"

Bendeniz zannediyorum ki: Kucak kucak tarihten, sosyolojiden bahseden, bölük bölük vakaları şahit gösteren bu vaazlar ne tamamen doğrudur, ne de "Üç Tarz-ı Siyâset" makalesinin ruhuna ve usulüne edilen itirazlar haklıdır. Makale sahibi, belki konunun fiili siyâset olmasına rağmen, nazariyelere, mantıka çok ehemmiyet ve mevki bahşetmiştir. Fakat tarihi delilleri, tedvin usulü ve mütalaaları tamamen doğrudur.

"Hiçbir padişahımız, hiçbir vezirimiz, bilgemiz ne yeni ne eski bir mazide, hatta ne de halde İslâm ittihadı, Osmanlı milliyeti, Türklerin tevhidi yoluna emeğini vakfeylemedi" demek, bütün son asrın güzide vezirlerini siyâsetsizlikle, mesleksizlikle itham olur. Onlar bu hakaretin fevkindedir.

Evet, Türkleri birleştirmek siyâseti, istikbal için bir şansa sahip olsa da, bugün henüz pek yeni, pek turfanda, her ne türlü olursa olsun Osmanlı siyâsetine fayda celp edebilmekten pek uzak olduğu için, siyasî ricalimiz tarafından takip

edilmedi. Zaten "Üç Tarz-ı Siyâset" muharriri de buna başka bir mevcudiyet tarzı, diğer bir tecelli sureti isnat etmiyor. Fakat İslâmlık siyâseti, bilhassa Osmanlılık siyâseti böyle değildir. Birincisi, bugünkü padişahın emellerinin en seçkini görünüyor. İkincisi, bütün siyasî ricalimizin son asırda hareketlerinin hedefi oldu.

Büyük Selim'in, bu Suriye, Mısır, Hicaz, Yemen fatihinin, bu ilk Osmanlı halifesinin siyâsetini Osmanlı müverrihlerinden bazıları, tamamen haklı olarak İslâm ittihadı politikası diye tavsif eylemekte ve hatta bu fikirle oğlunun, Kanuni Süleyman'ın babasının eserinden saparak Osmanlı satvetini garbe tevcih etmesini hatalı görmekte ve tenkit etmekteler ise de, biz İslâm ittihadı tabirinin son asırda Avrupalılar tarafından, diğer emsaline nispetle düşünülmüş, vazedilmiş bir tabir olduğunu zan ettiğimizden, bu uzak maziden sarfınazarla son siyâsete, zamanımız Sultanın politikasına dikkatli bir göz atmak ile iktifa edeceğiz.

Adı geçen Sultan, pek sevdiği tabir ile Müslümanların halifesi, elçilerle, murahhaslarla, komisyonlarla, mebuslarla, imkan derecesinde dış

neşriyat ile, bütün dünyaya yayılmış İslâmların muhabbetini celbe, hilafet makamına kalplerinin raptedilmesine çalışıyor, onları Osmanlılığa yaklaştırmaya çaba gösteriyor. Osmanlı ülkelerine gelen İslâm ahalisini akıl ve dirayeti derecesinde ağırlamağa çalışıyor, İslâm âleminin ehemmiyet isnat ettiğini zan eylediği zatları yanına alıyor. Hicaz'ın muhafazasını Anadolu'nun muhafazasına ve müdafaasına tercih ediyor; İslâmların, hem de cahil İslâmların safdilâne hislerini okşayacak hareketleri kemal-i memnuniyetle icra ediyor; İslâm'ın görünür kaidelerine riayetten hiç geri kalmıyor, memleketin dini taassubunu muhafaza için her köşeye, bucağa hocalar göndermekten. mektep programlarını dini tedrisat ile dolu hale getirmekten hiç çekinmiyor.

Bizce, hep bunlar, günümüzdeki siyâsetin cehaleti göz önünden kaçırılmamak şartıyla, İslâm siyâsetinin birer parçasıdır. Bilemeyiz. Bugünkü bir Osmanlı padişahı, bu hususta daha nelere teşebbüs edebilir.

Ah! İşte "Cevabımız" muharririnin anlamak istemediği nükte, şu son cümlede mündemiçtir ve

bunu anlamak istemediği içindir ki: "Rumeli'nin Müslümanlarını muhafazaya muktedir değil iken, Hindistan'dakileri ele geçirmeye kalkışmak, en coşkun bir hayale bile sığmaz karışık rüyalardandır. Türklerin tevhidi için cihanı ne kadar alt-üst etmek, hiç olmazsa koca Rusya Devletini gövdesinden ne derece kırmak lazımdır düşünülsün" deyip durmaktadır.

Ey üstad! Gerek İslâm ittihadı, gerek Türklerin tevhidi siyâsetleri, bugün bir gaye, siyasî bir gaye, bir hedef, asli bir hedeftir. Her ikisinin kabul ve takibi halinde de o tasavvur ettiğiniz harplerin hiçbirine teşebbüs olunmayacaktır ve bu sebepledir ki bu tasavvurlar, güç olmakla beraber, karışık rüyalar değildir. Siz bir terakki ve şahsi tekâmül tasavvur ediyorsunuz. İşte, bugün İslâm veya Türk siyâsetini takip demek, bu emeli, bu hakiki hedefi, terakki ve tekemmül etmek üzere bulunan o şahısların dimağlarına yerleştirmeğe çalışmak demektir. Osmanlılar kılıç kuvvetiyle itaat altına almaya kalkmayacaklar; İslâmlar yahut Türkler dimağ kuvvetiyle birleşmeğe can atacaklardır. Devletlerin, cemiyetlerin siyasî

hayatında yalnız kılıç, pazu kuvvetini methedip aşırı biçimde övmemeliyiz. Bu maddi kuvvetin fikri kudret ile mukavemet edilmez bir satvet ve şevket kazanacağını da düşünmeliyiz. Kılıca, pazuya hükmeden de dimağdır.

Osmanlı milleti teşkili siyâsetine gelince... Lakin milli hayatımızı tanzime, idari işlerimizi düzene koymaya teşebbüs edeliden beri bütün hareketlerimiz, bütün emellerimiz bunu istihsale vakfedildi.

Tanzimat-ı Hayriye budur. Bigâne nazarlara meçhul kalsa da, merhum Sultan Abdülmecid'in Reşit, Ali, Fuat ve Mithat'ların eserleri, eserlerinin ruhu bundan, bu "Osmanlı milliyeti" teşkili arzusundan ibarettir.

Temsil, siyasî lisanda, hâkim millet dışındaki ahaliyi dinen, lisânen, ahlaken, vicdanen hâkim millete benzetmektir. Buna muvaffak olmak halinde hükümetin idaresi altında, birbiriyle tamamen müsavi, aynı milli ve vatanseverlik hissi ile mütehassis fertlerden oluşmuş bir "tek millet" bulunur. Fakat daima temsilin muhtelif kollarına bir anda müracaat etmek kabil olamaz. Mesela, dinen

temsil, eskiden en geçerli bir usul olduğu halde, zamanımızda oldukça medenileşmiş kavimler arasında ekseriyetle terk edilmiştir, icrası kabil değildir. Bu halde bütün hükümet kuvveti, lisânen temsil inancına tevcih olunur. Lisan birliği ahaliler arası münasebetleri ve muameleleri çoğalttığı cihetle tabii temsile pek çok hizmet eder. Edebiyat birliği, oldukça gelişmiş kavimlerde, adeta din birliğinin yerini tutmak iktidarındadır. Binaenaleyh, muhtelif milletlerden oluşmuş olup ahalisini temsile uğraşan hükûmetler, memleketinin gevşek, bilhassa resmi dine yakın dinli ahalisi yanına vaizler, muallimler, müderrisler yollar. Bütün muhtelif milletler arasına hâkim milleti hicret ettirerek onların seyrekleşmesine çalışır. Boyunduruk altındaki milletlerin lisanının, edebiyatının, tazyik ile gelişmesine ve genişlemesine mani olur ve hükümetin lisanını, gücünün yettiği her vasıta ile bilhassa mekteplerle, umumi lisan haline sokmağa gayret eder. Bu tazyiklerin hepsine mukabele edebilen bir millet eğer karşıya çıkarsa, o halde imkân dairesinde o milletin dış ülkelere muhaceretini teşvik etmekten başka çare kalmaz.

Bu da mümkün olmazsa bilmelidir ki, o millet mevcudiyetini muhafazaya, yaşamaya ve belki de istiklal iddia etmeye namzettir.

İşte, Osmanlı Devletinin zamanımıza kadar devam eden bir asırlık hayatı hep bu mücadeledir. Osmanlı hükümeti, Tanzimat'tan beri, kuvvet ve kudreti derecesinde, imkân dairesinde bu temsil vasıtalarından birçoğuna müracaat etmiştir.

Dinen temsil... Fakat bu bir dini emir, bir dini vecibedir. Hiçbir İslâm hükûmeti tasavvur olunamaz ki, buna şöyle böyle riayet etmiş olmasın. Anadolu'dan sarf-ı nazar, Girit, Bosna, Arnavutluk, Bulgaristan, hulasa bütün Rumeli Müslümanları, Osmanlıların, o hiç Osmanlı milliyeti ile uğraşmadığı iddia olunan padişahlarımızın, vezirlerimizin bu temsil tarzına fevkalade riayetlerini gösterir. Memleketimizin bir kısmı, mesela Anadolu'nun şarkı, elan dini temsile uygun bir zemin olduğu için dindar hocalar bölük bölük bu canibe gönderilmektedir.

Tanzimat, ortaçağ adetlerinin terki demek olduğundan, bu devrin temsili de daha medeni bir tarzda vuku bulmuştur. Tanzimat, evvel emirde

hukuken, idareten temsile uğraşmıştır. Tanzimat öncesinde Osmanlı devletinin tebaası birbirine müsavi ve kaynaşmış olmayıp, her ırk, her din başlı başına idare olunur, hususi bir fırka, bir millet, hükümet içerisinde birer hükümet idiler. Yenileşme devri siyasîleri, büyük ihtilalin müsavilik kaidesini, o medeniyet örtüsünü siper ittihaz ederek, bu farklılıkları bozmağa, Osmanlı tebaasını idari bakımdan birleştirmeğe çalıştılar.

1856 Hatt-ı Hümayununun bahsettiği "maarif ve zamanın terakkisi ile mütenasip ıslahat", patriklerin siyasî iktidarını azaltmak, papazların varidatını kesmek, adli işleri karma Osmanlı mahkemelerine tevdi etmek, Hristiyan mekteplerini, kiliselerini teftiş altına almak demekti. Bunlar, muhtelif milletlerin milli ve siyasî hayatlarını tahdit etmek idi.

Osmanlı hükümeti, memleketin muhtelif cihetlerine, bilhassa gayri-Müslim milletler arasına muhacir iskânına çalışmaktan geri durmamıştır. Son Rus muharebesinden evvel gelen Rusya, Kafkasya muhacirleri, bugünkü Bulgaristan'a yerleştirilmişti. Şimdiki Girit muhacirleri İzmir

civarına, Bosna'nınkiler kısmen Rumeli'ye yerleştiriliyorlar.

Yine Osmanlı hükümeti, bilhassa mektepler ve lisan ile de derinliğine meşgul oldu. 1856 Hatt-ı Hümayunu, o vakte kadar ruhsatsız tamir ve inşa edilen Hristiyan kilise ve mekteplerinin tamir ve inşasına resmi müsaade istihsali kaidesini vazetti, tedris usulü ve muallimlerin seçilmelerini hükümetin teftişi altına aldı. 1869 Maarif nizamnamesi, yüksek ve idadi tahsilini, farklı milletlerin umumu için aynı ve Türkçe olarak tanzim eyledi. Umumi olarak, tedris usulünün ve kitapların seçilmesini maarif müdürlerine terk ve tevdi ettikten başka, iptidaiye kadar, tekmil gayri-Müslim milletlerin mekteplerinde, resmi lisanın tahsil edilmesini mecburi yaptı. Bu ihtimamların neticesi, meyvaları tamamen derlenemedi. Fakat maksadımız bunların düşünüldüğünü, padişahlarımızın, vezirlerimizin, Osmanlı milliyeti fikrine emek vakfeylediklerini, bir yol izlediklerini ispattır. Cidden tatbik olunabilseydi, temsil bugün bir hayli ilerlemiş olurdu.

Ali Paşa'nın Hatt-ı Hümayunu gibi Mithat'ın

Kanun-u Esasisi de tamamen bu inanca, Osmanlı ülkeleri sakinlerini birleştirme ve karıştırmaya bunlardan bir Osmanlı milleti meydana getirmeğe ve bu millete Türkçeyi resmi ve milli lisan yapmağa matuf oldu.

Kanun-u Esasinin sekizinci maddesi mucibince "Osmanlı Devleti tabiiyetinde bulunan fertlerin cümlesine, herhangi din ve mezhepten olursa olsun, istisnasız Osmanlı tabir olunur."

On sekizinci maddesi : "Osmanlı tebaasının devlet hizmetinde istihdam olunmak için, devletin resmi lisanı olan Türkçeyi bilmeleri şartını" vazeylemiştir.

On altıncı madde : "Bilcümle mektepler devletin nezareti altındadır. Osmanlı tebaasının terbiyesi bir ittihat ve intizam tarzı üzere olmak için, gerekli esbaba teşebbüs olunacaktır" diyor.

"Cevabımız" muhterem muharririnin, biraz safdilâne, her siyasî hareketi görmek için aradığı "hatt-ı hareket cetveli" siyâsi lisanda bundan daha açık neşr ve ilan olunamaz.

Cevap muharriri, bir de ağzı dili olmayan biçare tarihe acıyarak "Üç Tarz-ı Siyâset"te

bahsolunan tarihi bir vakaya itiraz ediyor. Kendisine mahsus bir latif beyan tarzı ile Napolyon, Türk milliyeti fikrine taraftar değildi, bilakis Türklüğü parçalamağa uğraştı, diyor.

Evet, Napolyon, esasen arzusuna karşı parçalanmış Türkiye'nin kısımlarını takviyeye çalıştı, fakat Türk milliyetine muarız olduğu için değil, parçalanmaların önünü alamadığı için, Rusya'nın karşısında yalnız kalacak bu parçaları takviyeye uğraştı. Yoksa daima Rusya'ya muarız, muhalif politika takip ettiğinden, her zaman Türkiye'nin haliyle muhafazasına, binaenaleyh Türk milliyetinin kudretinin ziyadeleşmesine ve temsilde muvaffakıyetine çalıştı. Bunu kısaca ispat etmek üzere, Fransa hariciye nezareti memurlarından birinin eserinden bir parça nakledeceğim. Avrupalılar şarkı bilmezler, fakat Fransızlar, kendi siyâsetlerini, elbet Cevabımız muharririnden iyi bilirler. "Fransa hükümeti, şarkı asıl haliyle muhafaza politikasından sarfınazar ettiğini zanettirecek bazı ani değişikliklere rağmen, daima Hatt-ı Hümayunun mülhem bulunduğu anlaşma ve katılma fikrine sadık kalmıştı".

Üçüncü Napolyon'un hariciye nazırının dediği gibi Fransa, Osmanlıların muhtelif milletleri arasında asla bir fark tesisine taraftar değildi. İhtimam ve taraf tutmada Müslim tebaayı, gayri-Müslim'den ayırmıyordu (İstanbul sefirine yazılar, 22 Mart 1867). Her ikisinin refah ve saadeti önce, idari yeknesaklık, mülki ve siyasî müsavat esaslarının peyderpey daha samimi bir surette tatbikine vabeste idi. Hepsi ayni hukuka malik olmalı, ayni menfaatlerden faydalanmalı idiler.

"Hulasa, Tuileri (Tuileries) kabinesi, imtizaç ve soyların erimesi (zevebân-ı ecnas-fuison des races) maksadını takip eyliyordu. Türkiye'de farklılaşmayı ortaklığa tahvil; ittihadı, karşılıklı uzaklaşma, halkın ekseriyetini memleketin sergüzeştine hemen hemen bigâne kılan karşılıklı uzaklaşma yerine ikame eylemek istiyordu.[8]"

"Tarih, tarih... Lakin tarihe gayet dikkat ile fakat aynı zamanda biraz tetkik ve tetebbu ile bakmalıyız. Tarihi vakaları iddiaya delil olacak vaçhile gelişi güzel tahrif ile meydana koymak, bilmeyiz ama o şahane fenne bir mertebe hürmetsizlik olmaz mı?"

Cevabımız'ın fazıl muharririne göre, bu hakikatlerin hepsi indî görüşlerdir. O, müverrihin söylediklerini kabul için, muharebeler, "hatt-ı hareket cetvelleri" görmek, hatta belki bu beyanatın yerini kitapta müşahede etmek istiyor. Fakat tarih, bilmeliyiz ki yalnız kitapların metinlerinden, hatıralardan, muharebe derecesindeki büyük içtimai vakalardan çıkmaz. Bunlar mevcut ise aladır. Lakin olmadığı zamanda, sair küçük vakalardan çıkarılır. Müverrih, bunları tetkik ve tenkit eyler. Kısımlara, fasıllara ayırır ve hatta isimler vererek okuyucunun gözü önüne serer. Yoksa zamanımızda, kitaplardan, tarih kitaplarından nakledilerek yazılan, yalnız düşünce ile değil, tercüme ile derlenen eser sahiplerine müverrih bile denemez.

Önceki beyanattan anlaşıldı, zannediyoruz ki "Üç Tarz-ı Siyâset" muharriri bu yolu sırf hayali olarak icat etmemiş, türetmemiştir. Biri diğerinden tamamen farklı olarak Üç Tarz-ı Siyâset mevcuttur. Bunlar gaye, hakiki hedef olarak takibi mümkün olduktan başka, ikisi milli hayatımızın muhtelif devirlerinde takip edilmiştir bile. Bu halde

"Cevabımız" muharririnin latif bir safsata ile "Türk'ü İslâm'dan, İslâm'ı Türk'ten, Türk ve İslâm'ı Osmanlılıktan, Osmanlılığı Türk'ten, İslâm'dan ayırmak, tekliği üçe bölmek" ten kaçınması, bilemeyiz amma, bir darbeye maruz kalan çocukların, tehlikeden kurtulmak üzere gözlerini yummalarına benzemez mi?

Onun "Hakikatlere daha muvafık, vakalara daha mutabık yolu" tabiri veçhiyle "koskoca devleti" içtimai bir topluluğu yönetmeye kâfi değildir

Evet, "İçtimai bir topluluğun cemiyet itibariyle ıslahı, o topluluğu terkip eden fertlerin şahıs itibariyle salahına, feyzine bağlıdır", Bugünkü içtimai tetkiklerin gösterdiği bu dava belki pek ziyade gerçektir. Fakat şunu unutmamalıyız ki Osmanlılık, fertleri havi olmakla beraber, bir de manevi şahıstır. Fertlere tavsiye edilen çalışmak hedefi manevi şahsa gelince, büsbütün müphem ve manasız olur. "Türkler hali muhafaza eyleyebilsinler, topluca zevalden kurtulsunlar" demek için, evvelemirde o heyetin, o manevi şahsın hedefini, siyasî hedefini, hatt-ı hareketini tayin

etmek lazımdır. Fertlerin yükselmesi ile uğraşırken, devlet gemisini maksatsız, hareket hedefi olmadan bırakmak arzu ediliyorsa o başka. Fakat böyle olmadığı takdirde, ilgilenmeden, alay edercesine, "Üç Tarz-ı Siyâset"i red değil, istekle bu üç yoldan birini seçmek ve tercih etmek lazımdır.

Makale sahibinin suali de bundan ibaret idi. Pek ziyade karışık yönleri, son derece muğlak içtimai hayatı, gayet basit bir kaide, bir düstur içine sokmak bugünkü ilme sığamaz. Bir siyasî muharrir, bir içtimai rehber için içtimai felsefede bu kadar sathi görüş, siyâsette bu derece hedefsizlik bilmem caiz olur mu?

Bu halde yine makale sahibinin suali cevap bekliyor:

Osmanlı Devletinin saadeti için, İslâm ittihadı, Türk ittihadı ve Osmanlılık siyâsetlerinden hangisini takip etmek yararlıdır? . . .

* * *

Makale yazarı, Osmanlı menfaatleri nokta-i nazarından ittihaz ve takibi mümkün üç siyasî yolu açıkladıktan ve ayrıntılarıyla anlattıktan sonra, içlerinden bir tanesini, "Osmanlı milliyeti" siyâsetini,

bugün takibi gayr-i mümkün, yalnız o kadar değil, hatta ihyası kabil değil diye bir tarafa atıyor.

Geri kalan ikisini: İslâm ittihadı ve Türk ittihadı politikalarını, birçok dâhili ve harici manileri saymakla beraber, ayni imkân ve menfaat derecesinde buluyor.

Âcizane fikrimce, muharririn bu hükümleri isabetli değildir. Yukarda söylediğimiz veçhile, makale sahibi mantığın kesinliği içgüdüsüyle bu hataya düşmüştür. Bizce İslâm ittihadı siyâseti, gerçeğe ulaşması mümkün olmayan, geleceği güçsüz, fakat hâl-i hazırda takibi kabil ve yararı düşünülebilen bir siyâsettir. Türklerin ittihadı politikası gelecekte daha kuvvetli, daha talihli, fakat bugün hemen gayr-i mevcuttur. Mevcut olmayan şeyden istifade edilemez. Osmanlı milliyeti siyâseti, bunların aksine olarak, gelecekte pek parlak neticeler vaad etmese de, günümüzde en kolay izlenebilir, en ziyade yararlı bir politikadır.

Münakaşalarımızın mevzuunu teşkil eden milletlerin hepsi el'an yan medenidir, denebilir. Bunların dimağlarının en sağlam noktasını, fikri ve manevi mevcudiyetlerinin en faal, en canlı kısmını

din işgal eder. Binaenaleyh, bugün Müslümanlar arası dini siyâset her türlü siyâsetten daha kuvvetli olmak mazhariyetindedir. Günümüzde birçok münevver İslâmlara rastlanıyor ki, İslâm ittihadı fikir ve emelini pek büyük bir lezzetle tahayyül ve tasavvur etmektedirler. Bu sebepten, İslâm siyâsetinin oldukça kuvvetli bir tekemmül zeminine malik olduğunu iddia etmek, hata olmaz. Dikkat buyurulsun: İslâm ittihadının icrası mümkündür, demiyoruz. Belki, hiç de kabil olmayacağına kaniiz. Zaten, hayali gayeye ulaşmak kabil midir? Makale muharririnin etraflıca anlattığı bütün maniler bu siyâseti bugün gerçekleşemez yaptığı gibi, siyasî işlerde milliyet fikrinin dini inançlara üstünlüğü belki gelecekte dini siyâsetin büsbütün unutulmasını icap ettirecektir. Fakat bu böyle olmakla, Osmanlı hükümetinin, siyasî mevcudiyetine bir destek olmak üzere, İslâmiyet'in kuvvetinden istifade etmemesi icap eylemez. Hatta İslâm'ın manevi rabıtalarını muhtelif vasıtalar ile çoğaltmaktan pek büyük faydalar umulur. İşte bu sebepledir ki Osmanlı Devleti, İslâm siyâsetine, İslâm birliği siyâsetine ehemmiyet vermelidir.

Türk siyâseti, gelecekte İslâm siyâsetinden daha kuvvetli olmak ihtimalini haizdir. Türkler, hemen bir diğerine bağlı olarak, 30-35 milyonluk büyük bir kavim teşkil etmektedirler. Rusya'nın ülke büyüklüğüne karşılık, siyâset erbabınca malum olan siyasî ve içtimai zaafı düşünülürse uzak bir istikbalde büyük bir Türk hükümeti tasavvur etmek belki sırf bir hayal olmaz.

Günümüz medeniyeti, emelindeki gaye olmak üzere iddia ettiği "İnsaniyet" devresine bugünkü ağır gidişle yürümekte devam ederse, belki böyle bir Türk imparatorluğu meydana gelir. Mamafih bu siyâsetin esasını, ruhunu teşkil edecek manevi bağlılıklar, tabir caiz ise, elektrik bağı henüz teessüs etmediğinden, bugün buna istinaden hiçbir şey yapılamaz. Sırf tetkik ve tetebbu alanına inhisar eden bu siyâseti Osmanlı Devleti hedef ittihaz etmiş görünemez, çünkü hiçbir fayda umulmaz.

Osmanlı siyâseti, işte Devlet-i Âliye'nin şimdiye kadar en ehemmiyetle takip ettiği bu politikadır ki, yukarda bahsi geçen üç siyâsetten en esaslı ve icrası en kolay olanıdır. Öbür siyâsetler, Osmanlı Devletine hayat mücadelesinde ancak

birer destek, birer yardımcı, birer savaş yardımcısı olabilirler. Osmanlı siyâseti, bilakis, Osmanlı Devletinin en kuvvetli zırhı, en büyük savunma silahı, en doğru hedefidir. Üç siyâset muharririni bu hususta yanlış hüküm vermeğe sevk eden şey, adı geçenin hakikatten, maddi gerçekten ziyade mantıki ve felsefi katiyetle uğraşmasıdır. Mantık, hükümleri kati ve nihai olarak verir. Fakat hayat, karmakarışık içtimai hayat, bazen, hazan değil ekseriya bu hükümlere asi kalır.

Evet; "Üç Tarz-ı Siyâset" muharririnin dediği pek doğrudur. Osmanlı ülkelerini bulundukları hudutlarla muhafaza etmek, bu hudutlar dâhilindeki ahaliyi tekmil Osmanlı, Türk yapmak kabil değil, belki olanaksızdır.

Fakat siyasîyat fiiliyattır, hayattır. Binaenaleyh bunda katiyet, mükemmeliyet, tamamlık aranamaz. Türkiye tekmil hudutlarını, tekmil tebaasını muhafaza edemeyecek, geri kalan tebaanın hepsini Türk yapamayacak, farz edelim. Ne zararı var? Ne olursa olsun, oldukça kuvvetli, el'an yaşayan bir millet var ya, işte onun hayat ve faaliyeti pahasına muhafaza ve müdafaa edeceği

hudut Osmanlı ülkeleri, onun imkân dairesinde temsil edeceği ahali Osmanlı milletidir. Biz, tekmil elimizdekini müdafaa ve temsile, Osmanlı siyâsetini takibe fikirlerimizi hasreyleriz. Muvaffak olduğumuz kadarı bize kalır, kalmayanı gider, kaderin hükmü veya tabiat kanunun zorlaması deriz, kaybetmekliğimiz muhakkak olan şeylerden başka hiçbir şey kaybetmeyiz, fakat kazanabilirsek ancak bu yolda, bu meslekte kazanırız.

İşte bu sebeplerden dolayı, fikrimce, Devletimizin en birinci hedefi Tanzimat'ın, Hatt-ı Hümayunların, Kanun-i Esâsî'nin maksatları, merhum Sultan Abdülmecid'in Reşit, Ali, Fuat ve Mithat'ların emellerinin gayesi olan Osmanlı siyâsetini takip etmek olmalıdır. Milli mevcudiyetimizin asıl koruyucusu budur. İslâm âlemi şu esnada gittikçe uyanmakta, iktidar ve hayat kazanmaktadır. Hilafet vasıta ve rabıtasıyla bu kuvveti hükümetimize, içtimai topluluğumuza bir istinatgâh yapmağa çalışmak, tedbirli şekilde, hükümet iktidarı hududunu tecavüz etmeyerek, İslâm'ın tevhidi şaşaalı adı altında İslâmiyet'i Osmanlı menfaatlerine yardımcı etmek hiç yararsız

değil, bilakis pek yararlıdır. Türk siyâseti bugün mevcut değildir; fakat Osmanlı siyâseti milli mevcudiyetimizi muhafaza ederse, belki gelecekte İslâm birliği siyâsetinin gözden kaybolduğu zaman bize bir yardımcı olur. Bilmem siyasî işlerde, fırsatları değerlendirmekten (opportuniste')likten daha doğru, daha faydalı bir yol var mıdır?"

Mısır, Haziran 1904
AHMET FERİT

---

[1] Birinci Selim'e kadar, bu doktrinin bazı Osmanlı padişahları tarafından tabii bir tarzda takip olunduğu iddia edilebilirse de bu takip Avrupa taklidiyle olmayıp, belki ortam gereğinden ve İslâm'ın henüz iyice kökleşmemiş olmasından çıkmakta idi, binaenaleyh bahsimizden hariçtir.

[2] Bu siyâset birkaç asır evvel de Osmanlı hükümeti tarafından takip olunmuştu. Yıldırım Bayezid, Fatih Mehmet ve Sokullu Mehmet bu fikre hizmet etmişlerdir. I. Selim'in ise, hemen her hareketinde İslâm âlemini birleştirmek arzusu

görülür. Lâkin o zamanlar bu makalenin zemininden hariçtir.

[3] Maksadım yanlış anlaşılmasın: Muhtelif unsurlar arasındaki düşmanlığın ve Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki çekişmelerin muhtelif sebepleri vardır; yukarıda söylenen sebep, söz konusu muhtelif sebeplerden yalnız birini teşkil eder.

[4] Yanılmıyorsam, Türk tarihinin ikinci cildinin neşrolunmasına hükümet müsaade etmedi.

[5] Gayri-Müslim Türkler pek az olduğundan bu son mahzur ehemmiyetsizdir.

[6] Rusya'da Ortodoksluk, Almanya'da Protestanlık, İngiltere'de Anglikanlık, muhtelif memleketlerde Katoliklik.

[7] Makam-ı Celil-i Hilafet, Türk, 18 Kânunuevvel 1319 (1903).

[8] La Turquie et le Tanzimat, par Engelhardt Tome 1, page 218.